

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2020

Bc. Barbora Zpěváčková, DiS.

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií

Katedra mediálních studií

**Proměny vnitropolitického obsahu Rudého práva
v roce 1989**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Barbora Zpěváčková, DiS.

Studijní program: Mediální studia a komunikační studia, kombinovaná

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Pavel Suk, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21. května 2020

Bc. Barbora Zpěváčková, DiS.

Bibliografický záznam

ZPĚVÁČKOVÁ, Barbora. Proměny vnitropolitického obsahu Rudého práva v roce 1989. Praha, 2020. 67 s. Diplomová práce (Mgr). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Mgr. Pavel Suk, Ph.D.

Abstrakt

Rudé právo bylo od roku 1948 až do roku 1989 ústředním tiskovým orgánem Komunistické strany Československa a jeho obsah, který byl čtenářům předkládán, byl ideologicky zaměřen v souladu s aktuální propagandistickou linií KSČ. Po Sametové revoluci 1989 se situace začala měnit, a především vnitropolitický obsah začíná procházet značnou proměnou. Práce analyzuje vnitropolitické články, které vycházely v Rudém právu během roku 1989, tedy jedenáct měsíců před Sametovou revolucí a po Sametové revoluci do konce roku 1989. Práce zachycuje, jakým tématům se texty věnovaly, jaká témata byla upřednostňována a jaká byla opomíjena. Práce také zachycuje a popisuje, jak a kdy se přesně začal měnit obsah listu, jak se měnily postoje redaktorů a vyznění textů, která nová témata se začala v listu objevovat a jak se měnil jazyk i rétorika periodika.

Abstract

From 1948 to 1989, the newspaper Rudé právo was the central press authority of the Communist Party of Czechoslovakia. Its content that was presented to the public, was ideologically focused in accordance with the current propaganda line of the Communist Party. After the Velvet Revolution in 1989, the situation began to change and, above all, domestic political content began to go through considerable change. This thesis analyzes the domestic political articles that were published in the Rudé právo during 1989 - eleven months before the Velvet Revolution and the period after the Velvet Revolution until the end of 1989. This work captures what topics the texts dealt with, which topics were preferred and which were neglected. The thesis also captures and describes how and when exactly the content of the paper began to change, how the attitudes of editors and the tone of the texts has been changed, which new topics began to appear in the press and how the language and rhetoric of the newspaper have changed.

Klíčová slova

Média, Rudé právo, KSČ, sametová revoluce, politické zpravodajství

Keywords

Media, Rudé právo, Communist Party of Czechoslovakia, Velvet revolution, political news

Title

The change of content in political articles in the newspaper Rudé právo in 1989

Počet znaků

120 453 (tj. 67 normostran)

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu práce PhDr. Mgr. Pavlu Sukovi, Ph.D. za konzultace a cenné rady k diplomové práci a spolupráci i v době koronavirové krize, která psaní zkomplikovala. Bez poctivé pomoci ve formě podnětných připomínek by tato práce těžko vznikla. Děkuji také své rodině a příteli za podporu.

Obsah

Úvod	2
1. Československo na sklonku roku 1989	5
1.1 Od pokusů o reformy k revoluci	5
2. Manipulace, propaganda a cenzura	9
2.1 Mediální manipulace v Československu na sklonku normalizace.....	9
2.2 Cenzura	12
2.3 Propaganda.....	14
3. Rudé právo.....	16
3.1 Obraz Rudého práva před listopadovou revolucí	16
3.2 Osobnosti Rudého práva na konci 80. let	18
3.3 Jazyk Rudého práva	20
3.4 Zásahy a pokyny ÚV KSČ ve vztahu k Rudému právu	25
3.5 Transformace Rudého práva	32
4. Kvalitativní výzkum	36
5. Realita versus pravda Rudého práva	39
5.1 Palachův týden.....	39
5.2 Několik vět.....	44
5.3 Výročí 21. srpna a klidný začátek podzimu.....	47
5.4 Revoluce	49
5.5 Ve světle největších proměn	51
Závěr.....	56
Summary.....	57
Použitá literatura.....	58
Seznam příloh.....	66

Úvod

Rok 1989 je jeden z nejdůležitějších milníků české i slovenské historie. Rudé právo, které bylo od roku 1948 až do roku 1989 ústředním tiskovým orgánem vládnoucí Komunistické strany Československa, podává obraz tehdejšího režimu a vykresluje podstatu totalitní ideologie. Obsah Rudého práva, který byl čtenářům předkládán, musel být v souladu s propagandistickou linií KSČ a lze z něj vyčíst, jak se režim snažil o manipulaci a zkresloval fakta a zamlčoval informace.

Diplomová práce se zaměřuje na články, které vycházely v domácí rubrice Rudého práva během roku 1989 a týkaly se vnitropolitického dění. Součástí práce je kvalitativní analýza vybraných článků důležitých momentů roku 1989 a jejich komparace s reálnými událostmi, které jsou popsány v odborné literatuře. V diplomové práci se snažím odpovědět na otázku, jak moc se liší realita roku 1989 od článků, které v témže roce vycházely v Rudém právu.

Kromě odborných historických publikací a materiálů KSČ využívám i vzpomínek aktérů událostí 1989, například Václava Havla či Petra Pitharta, ale také šéfredaktora Rudého práva na sklonku roku 1989 Zdeňka Porybného.

Je nesmírně zajímavé sledovat, jak Rudé právo informovalo o tehdejších událostech i osobnostech, které nevyhovovaly režimu. Porovnávat tyto články s historickými fakty, které jsou popsány v mnoha odborných publikacích, ukazuje, jak čtenáři Rudého práva čelili propagandě a zkresleným informacím. Práce má tak ambici ukázat, jakým způsobem články vycházející v daném období zapadaly do kontextu propagandy, cenzury a manipulace.

Diplomová práce se také snaží zachytit, jakým tématům se články v Rudém právu věnovaly, jaká témata byla upřednostňována a která naopak opomíjena. V rámci snahy poukázat na propojení ÚV KSČ a Rudého práva jsem si vytkla za cíl zjistit, zda existovaly pokyny z Ústředního výboru Komunistické strany Československa, jakým způsobem mají ve vybraném období redaktoři psát a jak o událostech roku 1989 informovat.

Práci bych ráda navázala na svoji bakalářskou práci, která se zabývala tím, jak Rudé právo referovalo o politice Československa během let 1975 až 1978. Podkapitola o „jazyku“ Rudého práva proto částečně vychází ze zmíněné bakalářské práce, kterou jsem psala

v rámci studia politologie na Univerzitě Hradec Králové. V diplomové práci se na rozdíl od bakalářské práce zabývám užším časovým obdobím a věnuji se mu více z mediálního hlediska.

Fenoménu Rudého práva jsem se rozhodla věnovat i z toho důvodu, že mi přišlo zajímavé, že médium doposud funguje na mediálním trhu, i když pod upraveným názvem. Díky tomu, že jsem ve vydavatelství Borgis (vydavatel deníku Právo a serveru Novinky.cz) pracovala jako novinářka v letech 2013 až 2020, znala jsem osobně lidi, kteří v Rudém právu v roce 1989 působili (a z velké části působí dodnes). Z jejich vyprávění a vzpomínek jsem tak měla blíže k dobovému kontextu a dokázala si představit fungování Rudého práva v přelomovém roce 1989.

První kapitola diplomové práce popisuje situaci v Československu na sklonku roku 1989, který se stal pro Československo a následně Českou republiku klíčovým. Kapitola krátce popisuje problémy a pokusy o reformy, které v Československu začaly probíhat zhruba v druhé polovině 80. let dvacátého století, kapitolu uzavírá datum 29. prosince 1989, kdy byl Václav Havel zvolen prezidentem.

Druhá kapitola se věnuje manipulaci, propagandě a cenzuře. Cenzura se v rámci totalitních systémů stala jedním z nejvýznamnějších nástrojů kontroly médií. Propaganda byla nedílnou součástí socialistického Československa. Pozornost je upřena také na mediální manipulaci v Československu na sklonku normalizace. Právě média byla pro udržení moci pro KSČ klíčovým nástrojem. Kapitola popisuje roli Federálního úřadu pro tisk a informace (FÚTI), který registroval celostátní periodika, řídil distribuci tisku a rozhodoval o přidělech papíru či o dovozu zahraničního tisku.

Třetí kapitola se věnuje Rudému právu a je členěna na několik podkapitol. První podkapitola popisuje strukturu a grafiku novin a profesi novináře v roce 1989. Druhá podkapitola se věnuje hlavním osobnostem Rudého práva na konci 80. let, mezi které patří bezesporu šéfredaktoři Zdeněk Hoření a Zdeněk Porybný. Třetí podkapitola se zabývá jazykem, který Rudé právo používalo. Čtvrtá podkapitola popisuje, jak ÚV KSČ zasahovalo do fungování Rudého práva.

V rámci výzkumu o propojení ÚV KSČ a Rudého práva jsem bádala v Národním archivu ve fondu „Tiskové podniky KSČ“, číslo sbírky 1202. Fond je doposud nezpracován. Prostudovala jsem všechny zápisy Redakčních rad Rudého práva, které se konaly během roku 1989. Pátá podkapitola popisuje transformaci Rudého práva na konci roku 1989.

Čtvrtá kapitola se věnuje teorii kvalitativního výzkumu. Ve stěžejní páté kapitole analyzuji články, které v Rudém právu vycházely v průběhu roku 1989 na pozadí historických událostí, které byly pro daný rok klíčové, ať už se jednalo o Palachův týden, petici Několik vět či demonstraci 17. listopadu 1989. Snažila jsem se projít většinu vydání Rudého práva z roku 1989 a vybrat nejzajímavější články a události.

Psaní diplomové práce ovlivnila koronavirová krize, která v České republice v polovině března uzavřela knihovny i Národní archiv. Několik měsíců jsem tak měla ztížený přístup k primárním zdrojům, které byly důležité pro vznik diplomové práce. Během koronavirové krize jsem ocenila, že výtisky Rudého práva jsou k dispozici on-line. Díky tomu, že se opatření začátkem května alespoň částečně uvolnila, bylo možné dostat se k archivním materiálům v Národním archivu, i když za ztížených podmínek.

1. Československo na sklonku roku 1989

Pro Československo a následně pro Českou republiku se stal rok 1989 klíčovým. Rok, který nikdo nemusí dlouze vysvětlovat a popisovat. Rok, který znamenal svobodu a cestu ke svobodným a nezávislým médiím. Revoluce samozřejmě nezačala ze dne na den. Nespokojenost občanů se situací v tuzemsku se stupňovala několik let před vypuknutím sametové revoluce. Práce nemá ambici popisovat podrobně, jak to v Československu vypadalo v 80. letech, nelze však nezmínit a nepřipomenout nejdůležitější mezníky.

1.1 Od pokusů o reformy k revoluci

Pokusy o reformy začaly v Československu probíhat zhruba v druhé polovině 80. let dvacátého století. Důvodem byly především problémy, které pocítili i „obyčejní“ občané. Normalizační systém měl totiž problémy v hospodářské oblasti, i když to oficiální vládní garnitury nepřiznaly a tvářily se, že je vše v pořádku. Lidé to ale mohli pocítit například tím, že v obchodech stále častěji chybělo zboží, a tím pádem nastal pokles národního důchodu. (Vodička, Cabada 2003, s. 59).

Problémem také bylo, že Československo bylo v 80. letech hodně závislé na těžkém průmyslu a plánování. Jak podotýká Cabada, „*nedostatečný rozvoj služeb znepříjemnil život občanů, permanentně nedostatečný trh spotřebního zboží, nabízející technicky zaostalé a často nekvalitní výrobky, nutil lidi neustále něco shánět místo pohodlného nakupování atd. Tento ekonomický vývoj, nepříznivě se odrážející ve společenské atmosféře, byl společně s dalšími vlivy jednou z podstatných příčin zhroucení totalitního systému.*“ (Vodička, Cabada 2003, s. 60).

Hospodářské problémy ale nebyly tím jediným, co nastartovalo změnu. Jisté pnutí probíhalo také v samotné KSČ. Ve straně se po roce 1982 začaly rýsovat tři hlavní proudy. Nejsilnější byl sice stále ten konzervativní, který ztělesňoval generální tajemník ÚV KSČ a tehdejší československý prezident Gustáv Husák. Ve straně ale existoval také takzvaný neokonzervativní směr. Ten reprezentoval především Vasil Biľak a Miloš Jakeš.

Pragmatický a zároveň nejslabší proud představoval Lubomír Štrougal, který byl ochoten přistoupit k jistým reformám. „*Všechny tři proudy až do pádu komunismu bojovaly o získání převahy a boje o mocenskou převahu v KSČ se dostávaly na povrch.*“ (Randák a kol. 2011, s. 376).

K významnému uvolnění atmosféry v Československu došlo po roce 1985, kdy došlo také k celkovému uvolnění atmosféry v Sovětském svazu, zároveň se rozvolnily poměry mezi Prahou a Moskvou. V roce 1985 totiž na post generálního tajemníka KSSS nastoupil Michal Gorbačov, kterému tehdy bylo 54 let.

Gorbačov představoval zástupce mladší generace komunistických politiků. Snažil se navázat vztahy se západními zeměmi a ač neusiloval o demokratizaci, hodlal provést určité reformy, které by zlepšily životní úroveň. Vžily se pod pojmy *glasnost* (otevřenost) a *perestrojka* (přestavba). „*Českoslovenští komunisté se na XVII. sjezdu KSČ v roce 1986 formálně přihlásili k přestavbě a mluvili o potřebě reform, fakticky ale žádné neprováděli. Výměna na místě generálního tajemníka ÚV KSČ na konci roku 1987, kdy Gustáva Husáka nahradil Miloš Jakeš, degeneraci režimu nezastavila. To, že společnost už vládoucí politickou garnituru příliš nerespektovala, naznačovaly i silící protesty veřejnosti.*“ (Končelík 2010, s. 208).

Pro Československo se důležité události udály mezi roky 1987 a 1989, kdy rostl počet různorodých opozičních skupin. Jak uvádí publikace *Dějiny českých zemí*, v roce 1987 zaznamenal Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI)¹ pouze pět disidentských skupin. Kromě Charty 77 se jednalo také o Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který byl založen už v roce 1978, Česko-polskou solidaritu, Výbor na ochranu práv maďarské menšiny a část Jazzové sekce.

Nicméně ještě tentýž rok vznikly další čtyři disidentské skupiny. V roce 1987 požadovala demokratizaci takzvaná Demokratická iniciativa.² O rok později se zaktivizovalo Hnutí

¹ Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI) byla hlavní cenzurní institucí od roku 1981. Předsedou úřadu byl od založení až do prosince 1989 Zdeněk Čermák. (Končelík 2010, s. 251).

² Demokratická iniciativa měla padesát pět členů, mezi nimi například Emanuel Mandler, Bohumil Doležal a Jan Litomiský. (Vodička, Cabada 2003, s. 78).

za občanskou svobodu, které se stavělo proti vedoucí roli KSČ ve společnosti.³ Dále můžeme jmenovat Nezávislé mírové sdružení. V srpnu 1989 už v Československu existovalo už třicet devět protirežimních iniciativ.

Pro tato sdružení však byla typická roztržičnost. „*Avšak s čím dál vyšším počtem opozičních skupin a iniciativ rostl také počet protestů. Část opozice, kterou tvořila spíše mladší generace, spatřovala svůj úkol v organizování masových demonstrací. Demonstrace se konala například už 28. října 1988 při příležitosti oslav vzniku republiky. Další demonstrace proběhly například v lednu 1989 a vžily se pod názvem Palachův týden. Jednalo se o sadu největších demonstrací od srpna 1968.*“ (Randák a kol. 20011, s. 380 - 381).

Po Palachově týdnu se začalo formovat studentské hnutí tzv. STUH, které se podílelo na organizaci řady studentských vystoupení včetně známého pochodu 17. listopadu 1989. (Suk 2003, s 21). Jak podotýká Randák, druhý proud se opíral o autoritu Václava Havla a pokoušel se vytvářet nátlak na mocenské struktury smířlivější cestou, především formou pokusů o navázání dialogu. V červnu 1989 vznikla petice Několik vět, kterou připravili disidenti právě v čele s Václavem Havlem, který byl 17. května téhož roku podmínečně propuštěn z Pankrácké věznice. Komunistický tisk v čele s Rudým právem psal o petici jako o provokaci a pokusu rozvrátit republiku.⁴ (Randák a kol. 20011, s. 380 - 381).

Petici Několik vět podpořilo asi 40 tisíc lidí. Vzrůstajícímu vnitropolitickému napětí pomohlo také převratné dění v sousedních zemích. V československé společnosti postupně dozrávala tendence ke změně. „*Sociolog Ivo Možný tehdejší situaci charakterizoval se slovy, že všechny sociální vrstvy; profesní a zájmové skupiny, ti, co se živili rukama i ti, co se živili hlavou, rodiny i jednotlivci, měli zájem na určité změně politického a ekonomického klimatu. V československé společnosti roku 1989 vládl onen zvláštní předrevoluční nepokoj, ono dusné ovzduší naplněné očekáváním změn a zároveň strachem z represí, které visely ve*

³ Hnutí za občanskou svobodu (HOS) vzniklo v říjnu 1988 a iniciovalo manifest Demokracie pro všechny. Tato organizace se definovala jako volné sdružení politických seskupení, které se volně konstituuje na různých místech republiky a nepodléhá žádné centrále. Na podzim začalo hnutí vydávat časopis pro nezávislou politiku pod názvem Alternativa. HOS bylo první občanskou iniciativou od roku 1970, která formovala konkrétní politický program, například nastolení demokracie v duchu československých tradic. (Vodička, Cabada 2003, s. 77).

⁴ O petici Několik vět psalo Rudé právo například v článku „Kdo seje vítr“, který vyšel 30. června 1989 na straně 2. (Rudé právo, 30. 6. 1989, s. 2)

vzduchu. Od léta do podzimu 1989 média celou situaci akcelerovala. Obrazy revoluce do Československa pronikaly drátovou a satelitní cestou.“ (Suk 2003, s 23).

Do čela masových protestních demonstrací se postavilo v českých zemích Občanské fórum, na Slovensku pak Verejnost' proti násiliu a v několika dnech se stalo mluvčím veřejnosti dožadující se zásadních politických změn. Dějištěm prvního veřejného vystoupení OF se stala budova nakladatelství Melantrich na Václavském náměstí.

Jak podotýká Končelík, o výběru Melantrichu, z jehož balkonu oslovil Václav Havel stotisícový dav, však nerozhodlo, to, že byl dávným odkazem na nejvýznamnější mediální vydavatelský podnik meziválečného Československa, ale jeho výhodná strategická poloha uprostřed náměstí. *„Přesto v sobě právě tato budova nesla symboliku chvíle - masová medializace nově se formující politické moci začala v místě, které připomínalo kulturní a společensko-politickou tradici první republiky.*“ (Končelík 2010, s. 255)

Zaplněná náměstí a trvale rostoucí počet protestujících aktivovaly představu o postupné liberalizaci starého režimu. „Nečekaně rychlá změna společenského klimatu zaskočila režim i opozici. Na pořadu dne bylo najednou to, nač se před několika týdny málokdo odvažoval pomyslet - předávání moci.“ (Suk 2003, s. 24). Moc komunistické strany jako politického hegmona byla zlomena definitivně zlomena 29. prosince 1989, kdy Federální shromáždění jednomyslně zvolilo Václava Havla prezidentem.

2. Manipulace, propaganda a cenzura

Média v zemích ovládaných Sovětským svazem měla svá specifika. Tisk, televize i rozhlas v Československu byly pod přímou kontrolou státu a byly vnímány jako instituce, které mají výchovnou funkci a utváří veřejné mínění. Vládnoucí strana používala média k prosazování vládnoucí ideologie pomocí propagandy. Ekonomický zisk z vydávání tisku byl potlačen. Specifika sovětského modelu řízení médií popisují Siebert a Peterson ve Čtyř teoriích tisku. (Siebert 1956, s. 5).

2.1 Mediální manipulace v Československu na sklonku normalizace

Jakýkoliv pokus o kontrolu či ovládnutí médií dokazuje víru v sílu, vliv a účinky médií. Pokud se někdo snaží získat vliv nebo omezovat fungování médií, dokazuje tím, že média považuje za mocný nástroj. Právě média byla pro totalitní režim v Československu klíčová. *„V komunistickém režimu patřil informační monopol - centrální řízení médií, k nejdůležitějším kontrolním nástrojům KSC. Vládnoucí mocenská skupina zneužívala média k systematické a masivní indoktrinaci obyvatelstva.“* (Vodička, Cabada 2003, s. 236).

Köpplová zdůrazňuje, že systém v Československu byl v co největší míře podřízen jednotnému a vysoce centralizovanému řízení. *„To bylo umožněno především díky principu osobní odpovědnosti vedoucích pracovníků, šéfredaktorů i řadových pracovníků za ideologickou vhodnost obsahů, jejich nomenklaturnímu výběru a jejich permanentnímu existenčnímu ohrožení v případě vykročení z rámce služebné role médií.“* (Köpplová in Kocian 2006, s. 560).

Jak podotýkají Vodička s Cabadou, komunistická strana neprosazovala svou vedoucí roli ideologickým a politickým působením, ale výlučně administrativní kontrolou společnosti, přísně centralistickým řízením strany a celého politického systému a rovněž kontrolou sdělovacích prostředků. *„V oblasti médií byla rozhodující vstřícnost řady žurnalistů, kteří se ve snaze o rychlou profesionální kariéru předháněli ve stranické propagandě, v šíření dezinformací, polopravd i lží, pokud měli za to, že se tím stranickým orgánům zavděčí.“* (Vodička, Cabada 2003, s. 66 - 67).

Od roku 1969 vládla v zemi normalizační každodennost, píše Končelík. „*Komunistická elita žila v rutinním rytmu stranických sjezdů a zasedání a většinová společnost ještě více prohloubila únikový způsob života v soukromí.*“ (Končelík 2010, s. 207). Uvolnění především v roce 1968, které se projevilo i v médiích, bylo pryč. Stejně jako normalizaci pocítili lidé, pocítily ji i redakce a média, která fungovala v rámci Moskevských protokolů, na jejichž základě byla na počátku září zavedena cenzura.

Nový první tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák v roce 1969 prohlásil, že „*má-li KSČ plnit roli vedoucí politické síly v zemi, musí zajistit rozhodující vliv na tisk, rozhlas a televizi.*“ (Končelík 2010, s. 213). Podle toho také postupoval. Rok 1969 se v médiích nesl ve světle personálních čistek napříč všemi mediálními institucemi. Díky nim získal režim média zpět pod kontrolu. Stát prováděl mocenskou kontrolu médií za pomoci cenzurních úřadů. Do roku 1980 média kontroloval ČÚTI, na Slovensku pak SÚTI. (Končelík 2010, s. 210).

Veškerý oficiální mediální provoz byl buď přímo, či skrze jeho podřízená oddělení, organizace, a úřady, řízen z ÚV KSČ. Ten rozhodoval o změnách vydavatelských podmínek periodik, o nákladech titulů, o zakládání a rušení periodik, ovlivňoval personální politiku médií. „*Šéfredaktoři významných periodik a ředitelé mediálních institucí museli být nejen loajálními a aktivními členy KSČ, ale často souběžně s funkcí šéfredaktora působili i v nejvyšších stranických strukturách.*“ (Končelík 2010, s. 210).

Veškeré informační zdroje, s nimiž novináři pracovali, podléhaly mocenské kontrole. Informace ČTK přebíraly redakce tuzemských deníků, rozhlas, televize, instituce a orgány veřejné správy, zahraniční zpravodajové akreditovaní v Československu i zahraniční média. ČTK měla výhradní právo na distribuci zpravodajství zahraničních agentur v rámci ČSSR, čímž kontrolovala přísun informací ze zahraničí do země. Stálí zahraniční zpravodajové agentury působili ve 22 zemích, většina z nich byla spolupracovníky StB. (Končelík 2010, s. 207).

Další tiskovou agenturou byl Orbis, který byl založený již v době první republiky ministerstvem zahraničí. Využíval zejména propagandistické působení v zahraničí.

Ke změně kontrolního systému došlo na počátku 80. let, kdy byl zákonem č. 180/1980 Sb. zřízen Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI)⁵, na který přešla řada kompetencí ČÚTI. Pod FÚTI spadala řada registrace hlavních celostátních periodik, distribuce tisku, rozhodnutí o přidělech papíru či o dovozu zahraničního tisku. FÚTI byl podřízen federální vládě, stranicky jej řídil ÚV KSČ. Úřad kontroloval mediální obsahy hlavních deníků a časopisů, vysílání rozhlasu a televize a vyhodnocoval, zda odpovídají požadavkům ÚV KSČ. „*Pokyny týkající se obsahového zaměření médií dostávali zástupci médií, Národní fronty a FÚTI každý týden na poradách na ÚV KSČ, kde se dovídali, o čem se v daném období musí, může, či naopak nesmí informovat. FÚTI zpětně sledoval dodržování doporučené míry publicity událostí a osob, vhodnost užití propagandistických prostředků ve zpravodajství o závěrech stranických jednání a sjezdů, vyváženost v popularizace jednotlivých osob či skupin atd. V případě porušení stranických nařízení byli odpovědní zástupci médií sankcionováni.*“ (Končelík 2010, s. 210).

Vydavateli tištěných titulů byly politické strany. V roce 1988 existovalo v tehdejším ČSSR 18 deníků a 755 dalších periodik. (Končelík 2010, s. 253).

Vydavatelství ÚV KSČ v vydávalo kromě Rudého práva Večerní Prahu, Tvorbu, Tribunu, Hospodářské noviny, Květy, Týdeník Československá televize. Československá strana socialistická ve vydavatelství Melantrich vydávala Svobodné slovo, Československá strana lidová vydávala Lidovou demokracii. ÚV SSM vydávalo Mladou frontu, Revoluční odborové hnutí vydávalo deník Práce. (Končelík 2010, s. 253).

Mezi 10 nejčtenějších deníků v českých zemích v roce 1988 patřilo Rudé právo s denním nákladem 1 018 000, Zemědělské noviny (370 000), Mladá fronta (325 000), Práce (238 000). Svobodné slovo (221 000), Nová svoboda (212 000), Lidová demokracie (210 000), Československý sport (195 000), Večerní Praha (130 000), Rovnost (126 000).

⁵ Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI) byla hlavní cenzurní institucí od roku 1981. Předsedou úřadu byl od založení až do prosince 1989 Zdeněk Čermák. v prosinci 1989 jmenovala vláda Mariána Čalfy předsedou FÚTI zástupce Občanského fóra Miroslava Kusého. Na začátku roku 1990 jej vystřídal Vladimír Příkazský. FÚTI byl zrušen zákonem č. 166/1990 Sb. ke dni 31. 7. 1990. Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) byl zrušen zákonem č. 60/1988 Sb. (Končelík 2010, s. 251).

Cena nejčtenějšího deníku Rudé právo byla v červnu 1988 0,50 korun. Průměrný plat byl 3095 korun měsíčně. Plat vedoucího redaktora Rudého práva s VŠ vzděláním a 12 lety praxe se pohyboval mezi 3 600 - 5 000 korunami. Redaktor Rudého práva s vysokoškolským vzděláním a šesti lety praxe měl plat v rozmezí 2 700 - 3 800 korun. (Končelík 2010, s. 254). Mezi deset nejčtenějších týdeníků v českých zemích patřila Vlasta (820 000), Dikobraz (535 000), Týdeník Československá televize (510 000), Mladý svět (500 000), Květy (401 000), Svět motorů (359 000), Rozhlas - programový týdeník (275 000), Signál (235 000), Sedmička pionýrů (230 000), Naše rodina (179 000). (Končelík 2010, s. 253). Některá periodika patřila k tzv. „podpultovému zboží.“

Sami někteří novináři byli evidováni jako spolupracovníci komunistické Státní bezpečnosti. Podle zprávy Federální bezpečnostní informační služby (FBIS) z 29. dubna 1992 mělo být 262 členů Syndikátů novinářů ČR a 118 členů Slovenského svazu novinářů označeno za agenty a spolupracovníky bývalé StB. (Sígl 2008, s. 347).

2.2 Cenzura

Cenzura se v rámci totalitních režimů stala jedním z nejvýznamnějších nástrojů kontroly médií. Jiráček s Köpplovou cenzuru definují jako „*institucionalizovaný způsob kontroly a korigování mediálních sdělení. Jedná se tedy o přímý zásah do obsahu médií, který má poslání znemožnit, aby se závadné obsahy dostaly ke svým adresátům nebo k příjemcům vůbec. Jedná se o zásah zvenku, směrem od státu či jiné politické instituce.*“ (Jiráček, Köpplová 2009, s. 364).

Cenzuru definuje také Končelík. Podle něj se jedná o „*institucionalizovaný a politicky podložený zásah státní moci do autorského záměru či do informačního toku.*“ V širším pojetí jde podle něj o jakoukoliv kontrolu informací, úžeji jde o státní dohled nad šířením mediálních obsahů, tradičně o tištěná média, film, divadlo, rozhlas a televizi. (Končelík 2004: 30).

Za cenzuru můžeme zjednodušeně pokládat, když se někdo snaží znemožnit médiím, aby informovala objektivně, případně aby zatajila nějakou informaci a vůbec o ní nepsala/nevysílala.

Cenzuru můžeme rozdělit na cenzuru následnou a cenzuru předběžnou. Následná cenzura se vykonává až po distribuci média. V případě tisku jde pak například o zabavení nákladu či stažení média či knihy z distribuce. Totalitní režimy využívaly spíše druhý způsob cenzury; cenzuru předběžnou, nebo také preventivní. Předběžná cenzura, jak její název vypovídá, znamená, že se do obsahu média zasáhne ještě před tím, než se dostane k uživatelům. (Jirák, Köpplová 2009: 364).

Končelík zde hovoří o takzvané průběžné cenzuře, která v tomto pojetí zahrnuje kontinuální kontrolu - předběžnou i následnou. Končelík rovněž uvádí další typy třídění podle toho, zda je cenzurní zásah a) unikátní a mířený na jednu konkrétní informaci, či zda je b) plošný, mířený na všechna díla. (Končelík 2004: 26).

Cenzura v nějaké podobě existuje v každém typu společnosti a je nevyhnutelným doprovodným jevem svobody výkonu projevu, kterou je nutno za zvláštních okolností omezovat či korigovat. Jirák s Köpplovou zdůrazňují, že v totalitárních režimech se cenzura stává organickou součástí výkonu a udržení moci a dostává podobu striktních prvoplánových opatření. (Jirák, Köpplová 2009, s. 369).

V režimu tehdejšího Československa byly zamlčovány všechny nepohodlné informace, nezávisle na jejich skutečném významu existovaly seznamy mediálních tabu, které byly doplňovány novými nepohodlnými informacemi, zpravidla se týkajícími šéfů režimu v tehdejší socialistickém Československu a jejich odpůrců uvnitř i vně státu. (Žantovský 2008, s. 77).

Některé zamlčované informace měly minimální reálný význam a v případě zveřejnění mohly maximálně zesměšnit či podkopat autoritu nějakého předáka. Ilowiecki s Žantovským dávají za příklad někdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše a jeho projev na Červeném hrádku v červenci 1989.

Záznam z tohoto improvizovaného vystoupení, kde se tehdejší první muž strany odhalil jako člověk snížených vyjadřovacích schopností, byl zamlčen, protože jeho zveřejnění hrozilo zesměšněním řečníka a ztrátou jeho mocenské autority. Záznam z projevu unikl tajně a byl poté vysílán Rádiem Svobodná Evropa. Autoři rovněž podotýkají, že už se jednalo

o atmosféru rozkládajícího se režimu v tehdejší socialistickém Československu a zdůrazňují, že v padesátých nebo v raných sedmdesátých letech by podobný únik kompromitujícího materiálu nebyl téměř myslitelný. (Ilowiecki, Žantovský 2008, s. 78).

2.3 Propaganda

Termín propaganda byl poprvé použit v roce 1599 v souvislosti s úsilím katolické církve eliminovat vliv reformace. Do politiky se dostal až později a po zkušenosti s totalitními systémy 20. století získal definitivně negativní význam. (Ilowiecki, Žantovský 2008: 30).

Propaganda není lži. Jak zdůrazňuje francouzský sociolog Jacques Ellul, moderní propaganda pracuje s mixem pravdy, polopravdy, motivů vytržených z kontextu, částečných posunů a deformací. Smyslem takové propagandy není podat přesnou informaci, ale spíše nastolit téma, přehlušit protikladné hlasy, přesvědčovat nikoli silou argumentů, ale důrazem na emoce, přístupností formy, opakováním. (Pinkas 2014, s. 208).

Velkým tématem československé propagandy a všech socialistických a lidově demokratických států východního bloku v čele se Sovětským svazem byl „boj za mír“. Zkušenosti z druhé světové války pochopitelně rezonovaly v širokých vrstvách obyvatelstva poválečné Evropy. Obavy z třetí světové války, v níž by došlo k nasazení jaderných zbraní a jež by tak mohla skončit totálním vyhubením celého lidstva, vedly ke vzniku širokospektrálního mírového hnutí. SSSR se spolu s ostatními socialistickými zeměmi prezentoval jako důsledný ochránce míru a stoupenec odzbrojení. V oblasti vnitřní politiky mohla komunistická propaganda úspěšně využít vzpomínky na velkou hospodářskou krizi a nezaměstnanost první republiky. Opakovaně zdůrazňovala, že v že v socialistickém Československu má každý právo na práci a že nezaměstnanost neexistuje. (Rychlík in Pažout 2014, s. 24 – 25).

Zdůrazňovala také rozsah sociálního a zdravotního zabezpečení občanů, bezplatnou lékařskou péči, bezplatnost vzdělávání, péči o rodinu apod. Šlo o propagandistická schémata převzatá z SSSR a aplikovaná na sovětský typ socialismu jako celek. V Československu byla tato propaganda především na počátku existence režimu poměrně úspěšná, samozřejmě jen u nižších vrstev, kterým komunistický režim přinesl růst životní úrovně a sociální vzestup. S rozvojem elektronických médií, především televize, a v šedesátých letech s postupným

otevíráním hranic, ovšem bylo stále větší procento obyvatelstva konfrontováno se skutečným životem v kapitalistické Evropě, která právě zažívala neobyčejný hospodářský vzestup. (Rychlík in Pažout 2014, s. 24 – 25).

Pro totalitní propagandu je podle Šebesty typické především prolínání tří funkcí, informační, rituální a působící. „*Svět, který propaganda konstruuje, je důsledně rozlišen na svět náš, jemuž jsou vyhrazeny pouze pozitivní kvality, a svět nepřátelský, jemuž jsou vyhrazeny kvality přesně opačné. Tím je určena i specifická funkce informační funkce totalitní propagandy: je pro ni typické podávání takového obrazu světa, který by uvedenému základnímu schématu odpovídal, tedy krajní zesilování pozitivních informací o totalitním režimu, a naopak zamlčování, redukování a zeslabování informací o jeho neúspěších (opak platí o informacích o protivníkovi).*“ (Šebesta in Kocian 2006, s. 554)

3. Rudé právo

3.1 Obraz Rudého práva před listopadovou revolucí

Po rozkolu se Rudé právo odštěpilo od Práva lidu. První číslo Rudého práva vyšlo 21. září 1920. V komunistickém Československu se pak 21. září slavil jako Den tisku, rozhlasu a televize. Strana nejprve řešila, jak by se měl nový deník jmenovat. Jelikož Právo lidu někteří dělníci lidově nazývali Bílým právem, vznikl návrh na název Rudé právo. (Dolejší 1960, s. 29).

Návrh vysvětlil jeden z prvních redaktorů Rudého práva Jan skála. „*Bylo nutno volit jiný název. Jaký ale název? O tom byli všichni na rozpacích. Rozhodl jsem se já. A zdůvodnil jsem svůj návrh takto: v názvu musí být právo, protože lidé byli zvyklí nazývat Právo lidu prostě Právo. A říkalo se se zálibou naše Právo, naše Právičko. Tedy u práva musí zůstat. Ted' jde o to, jaké právo. Nemůže to být jiné než rudé. Nám šlo o dělnické, socialistické právo, které nejlépe vyjadřovalo symbol rudé barvy. Pravičáckému Právu lidu budou lidé pak říkat Bílé právo, což se také stalo. Název našeho listu uspokojil stoupence levice zcela, nebylo tedy vůbec žádné námitky...*“ (Douděra 1980: 25).

Dolejší popisuje, že večerní vydání, které vyšlo v pondělí 20. září, se již jmenovalo Večerník Rudého práva a v úterý 21. září již vyšlo první číslo ráničku pod názvem Rudé právo. V tiráži bylo uvedeno, že Rudé právo je ústředním orgánem Československé sociálně demokratické strany dělnické. Dolejší podotýká, že ve skutečnosti bylo orgánem levice, která představovala obrovskou většinu strany. (Dolejší 1960: 29).

S označením, že je Rudé právo orgánem Československé sociálně demokratické strany, vycházel deník až do poloviny května 1921. 18. května 1921 vyšlo Rudé právo poprvé jako „ústřední orgán Československé strany komunistické“. Tituly spojované s komunistickou stranou už v té době často podléhaly cenzurním zásahům i zákazům oficiálního prodeje. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 173).

Po šedesáti letech od svého vzniku, tedy v roce 1980, mělo Rudé právo denní náklad 942 tisíc výtisků, v roce 1987 dokonce 1 025 300 výtisků.). Přidělování papíru podléhalo

konečnému schvalování oddělením masových sdělovacích prostředků ÚV KSČ. Ústřední výbor KSČ také stanovoval výši nákladů. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 359-360).

V roce 1989 stál jeden výtisk Rudého práva padesát haléřů. Noviny nevycházely v dnešním formátu, ale ve světovém formátu, měly tedy formát A2. Cena byla vytištěna na titulní straně pod názvem Rudé právo. Nad samotným názvem novin bylo vytištěno heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“. Pod názvem novin bylo uvedeno, že se jedná o orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Na titulní straně byly také vytištěny insignie řádů, kterými byly noviny oceněny režimem. Jednalo se o Řád Klementa Gottwalda, Řád republiky a Řád Vítězného února (zleva).

V hlavičce bylo vytištěno aktuální datum a číslo vydání. Velikost písma, kterým byly vytištěny články, byla oproti dnešním novinám poměrně malá. Noviny vycházely černobíle, občas byla do titulku použita červená barva. V novinách byly často k vidění fotografie předních představitelů KSČ a KSSS. Kromě vlastních redaktorů noviny často používaly zprávy z ČTK. Součástí Rudého práva byly odpovědi na dotazy čtenářů a zveřejňovaly se také dopisy, které do redakce údajně dorazily od čtenářů. První dvě až tři strany byly většinou věnované domácímu či zahraničnímu zpravodajství, záleželo na aktuálních událostech. Kromě zpráv z domácí a zahraniční rubriky mělo Rudé právo také rubriku kulturní a poslední strana patřila sportovním událostem. Klasické denní vydání Rudého práva mělo osm stran.

Měsíční plat redaktora, který vycházel z Výnosu federálního ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 16. dubna 1981 o odměňování redaktorů-novinářů se pohyboval v rozpětí 2 700 až 5 500 korun. Vyšší plat pobírali vedoucí redaktoři Rudého práva, kteří měli vysokoškolské vzdělání a 12 let praxe. (Končelík 2010, s. 254).

Vysoký náklad byl za socialismu do značné míry zajištěn mocensky omezenou konkurencí a monopolem Rudého práva, které bylo odvozeno od mocenského monopolu strany ve státě. Rudé právo mělo exkluzivní podmínky pro svou práci, včetně materiálních a platových. Všichni redaktoři museli být členy strany a šéfredaktoři museli být funkcionáři ÚV KSČ. Rudé právo mělo ze všech deníků nejrozsáhlejší síť zahraničních a regionálních zpravodajů, mělo své zpravodaje i v řadě západních zemí. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 61).

Pro KSČ a vládu bylo nejdůležitější, aby média dokázaly udržet pod kontrolou a využít je ve svůj prospěch. Rudé právo tehdy vytvářelo veřejný obraz „*spokojené, fungující a myšlenky socialismu oddané společnosti bez vážných vnitřních rozporů či napětí.*“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 356).

Ještě v listopadu 1989 Rudé právo na rozdíl od jiných deníků referovalo o listopadových událostech a masových demonstracích a protestech zkresleně. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 50).

Profese novináře prodělala zásadní změnu na začátku normalizace, kdy z médií musely odejít stovky výrazných osobností a místo nich nastoupili loajální a s režimem konformní novináři. V řadě redakcí zůstali starší lidé, protože stranické čistky postihly nejvíce zaměstnance, kterým bylo třicet až pětadvacet let. V řadě redakcí tak byli starší novináři, kteří se režimu přizpůsobili, nebo mladí nezkušení novináři. (Končelík 2010, s. 243).

Všechny vedoucí pracovníky v médiích musely schvalovat orgány KSČ a hlavní roli pro výběr hrála politická kritéria. Prověření redaktori se pak často naučili systematické autocenzuře (Končelík 2010, s. 244). Podstatou autocenzury je, že se autor, ale i redakce vědomě či spontánně vyhýbá otevření nějakého konkrétního tématu, protože ví, že by stejně nebyl publikován. Československý svaz novinářů na svém VII. sjezdu v roce 1977 schválil tzv. Zásady etiky socialistického novináře. Přijatá pravidla se stala jakýmsi alibistickým nástrojem, pomocí kterého režim budoval zdání normality tehdejšího mediálního provozu. Novináři se například zavazovali cílevědomě pracovat pro socialistickou společnost, dodržovat ideje marxismu-leninismu, aktivně se podílet na uskutečňování politiky KSČ a bojovat proti buržoazním a revizionistickým ideám antikomunismu. (Končelík 2010, s. 245).

3.2 Osobnosti Rudého práva na konci 80. let

Dvě hlavní osobnosti Rudého práva osmdesátých let byly bezesporu Zdeněk Hoření a Zdeněk Porybný. Zdeněk Hoření byl šéfredaktorem Rudého práva od roku 1983, kdy byl do funkce schválen Ústředním výborem KSČ. Zůstal jím do konce roku 1989.

Hoření se narodil 9. února roku 1930 ve Frýdštětenu (okres Louny). Začínal v regionálním tisku v Liberci. Redaktorem Rudého práva se stal v roce 1954. O osm let později začal působit jako zahraniční zpravodaj v Moskvě, kde zůstal do roku 1968. Hoření byl z Moskvy odvolán a odešel do týdeníku Tribuna. V prosinci 1969 se vrátil do Rudého práva jako zástupce šéfredaktora. Mezi lety 1972 až 1983 byl předsedou Ústředního výboru Československého svazu novinářů. V letech 1976 – 1986 se stal poslancem České národní rady, poté v letech 1986 – 1990 poslancem Federálního shromáždění. Od roku 1976 byl členem ÚV KSČ, v období říjen 1984 – listopad 1989 byl členem sekretariátu ÚV KSČ. V roce 1981 byl zvolen členem výkonného výboru Mezinárodní organizace novinářů. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 354).

Zdeňka Hoření ve funkci vystřídal Zdeněk Porybný. Porybný popsal svůj vztah k Hořenimu v článku, který vyšel 30. prosince 2019 na serveru Novinky.cz, který spadá pod vydavatelství Borgis vydávající deník Právo. „*K Hořenimu jsem měl vždycky zvláštní vztah. Přijímal mě do redakce, věřil mi a bezpochyby se mnou počítal jako se svým nástupcem, až bude on sám ve straně povýšen na tajemníka. Měli jsme k sobě blízko i lidsky. Nikdy mi nenapadlo, že budu konečným impulzem k jeho odstoupení,*“ píše Porybný. (Porybný 2019).

6

Porybný působí jako šéfredaktor deníku Právo dodnes. Narodil se 3. prosince 1945 v Praze. Ve druhé polovině sedmdesátých a v první polovině osmdesátých let působil jako zahraniční zpravodaj Rudého práva nejprve ve Francii, Španělsku a v USA. V letech 1985 - 1989 zastával funkci zástupce šéfredaktora Rudého práva. Na podzim 1989 byl pověřen řízením deníku, v prosinci téhož roku se stal jeho šéfredaktorem a současně ředitelem vydavatelství Rudé právo (pozdější vydavatelství Florenc). Akciovou společnost Borgis založil v polovině roku 1990 a stal se jejím většinovým vlastníkem. Borgis začal od 1. ledna 1991 vydávat deník Rudé právo jako nezávislý list. Vydavatelství Florenc reagovalo na privatizaci listu tím, že na Porybného vydalo trestní oznámení, po němž následovalo v roce 1992 jeho zadržení policií. Po dvou dnech byl propuštěn a po několika měsících bylo jeho trestní stíhání zastaveno. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 401)

⁶ Změna vedení redakce byla odhlasována na mimořádném sjezdu strany, Porybný byl v prosinci 1989 pověřen řízením novin. Porybného do funkce doporučil sám Hoření, zdůvodnil to snahou nepoškodit list. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 65).

Mezi další osobnosti Rudého práva patřil například filmový kritik Jan Kliment. V červenci 1969 byl jmenován vedoucím kulturní rubriky deníku Rudé právo. Funkci zastával do roku 1982, poté byl komentátorem. Kliment plně podporoval normalizační režim, velmi tvrdě vystupoval proti filmařům z takzvané československé nové vlny a kritizoval angažmá umělců v politickém dění období pražského jara. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 354).

Na chod Rudého práva měl vliv zejména Jan Fojtík. V Rudém právu pracoval od roku 1951, v letech 1967 až 1968 byl zástupcem šéfredaktora. Od roku 1969 až do roku 1989 byl členem Ústředního výboru KSČ a jako tajemník měl na starosti řízení sdělovacích prostředků, propagandy, kultury a vědy. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 350).

O Fojtíkovi píše v článku i Porybný. Vzpomíná na 21. listopad 2019. Porybný popsal, že Fojtík se nečekaně zjevil v redakci Rudého práva a sledoval další z listopadových demonstrací. I přes to, že na Václavském náměstí demonstrovalo přes 200 tisíc lidí, podle Porybného se pokyny ÚV KSČ neměnily a cílem bylo demonstrace popřít. (Porybný 2019). Kromě Fojtíka se na řízení médií podílel i Otto Čmolík, který v letech 1977 až 1989 působil jako vedoucí oddělení masových a sdělovacích prostředků ÚV KSČ. (Končelík 2010, s. 251).

3.3 Jazyk Rudého práva

KSČ se snažila ovlivnit mínění, postoje a jednání jednotlivce či celé společnosti nejen tématy, o kterých Rudé právo psalo, ale především i stylem, který využívalo, počínaje výběrem lexikální části jazyka. V samotném kvalitativním výzkumu se využívá jazykového konstruktivismu. „Tak, jak pomocí jazyka a dalších nelingvistických symbolických systémů tvoříme svět, v němž žijeme, zároveň budujeme jednotlivé instituce a identity.“ (Sedláková 2014, s. 439).

Stejně tak můžeme posuzovat jazyk Rudého práva. Fidelius se ve své publikaci Řeč komunistické moci zabývá tím, že KSČ se snažila o účelovou manipulaci jazyka. Jazyk podle něj není nástrojem přesvědčování, ale nástrojem moci. Sám režim tak poskytuje sám o sobě spoustu informací jen tím, jak slova využívá. (Fidelius 2002, s. 166).

„Otázka analýzy genealogie komunistické řeči je neobyčejně složitá a zahrnuje řadu problémů sociolingvistických, sociálně-psychologických i politologických.“ (Fidelius 2002, s. 4).

Podle Šebesty není jazyk totalitního režimu zcela homogenní. Zaprvé se liší podle různých oblastí a žánrů komunikace a rozdíly lze najít i v čase, protože například jazyk 50. let se částečně odlišuje od jazyka doby normalizační. „Jeho jádrem je nepochybně jazyk propagandy; pro totalitní společnost však je typické pronikání prvků jazyka propagandy i mimo její vlastní teritorium — od komunikace odborné, umělecké atd. Právě pro tento jev — rozšíření jazyka propagandy do ostatních sfér společenského dorozumívání — by bylo užitečné rezervovat termín „novořeč“, užívaný jinak dosti nejednotně. Vzhledem k omezenému prostoru si zde všímáme pouze jazyka propagandy, a to bez časového nebo žánrového rozlišení.“ (Šebesta in Kocian 2006, s. 556).

Fidelius podotýká, že při pozornějším pohledu člověk zjistí, že oficiální propaganda předkládá podivuhodně ucelený a vnitřně prokomponovaný model společnosti. Vnímavému pozorovateli se podle něj otvírá sugestivní svět se zvláštní, nezaměnitelnou atmosférou, odpovídající jistému vyhraněnému způsobu myšlení. (Fidelius 2002, s. 6).

Andreas, který ve své publikaci Vybírat a posuzovat oponuje Fideliovi a vytýká mu, že když analyzuje komunistickou řeč, nečiní prakticky rozdíl mezi typy pramenů a jednotlivými autory a bez jejich hlubšího rozlišení a přesvědčivého zdůvodnění výběru se zajímá o politiku, vědu a žurnalistiku, (Andreas 2016, s. 32).

Způsob promluvy, jímž bylo možné legitimizovat obsah sdělení a pozici mluvčího v normalizační kultuře, podle Andrese využíval axiomů marxisticko-leninské teorie umění, citátů sovětských autorit (i vymyšlených), kulturních hodnot kanonizovaných v budovatelské a stabilní fázi režimu (a za normalizace aktualizovaných) a aktuálních politických potřeb stranického vedení a Sovětského svazu. (Andreas 2016, s. 92).

Slovník komunistické totality neexistoval ve vzduchoprázdnu, ale měl jasný účel, podotýká Čermák. Slova, které režim používal, podle něj odrážela dobovou jazykovou realitu několika typů. Na jedné straně si všímá lexikonu totalitního, což je výrazivo specifické pro svou dobu

z hlediska ideologického a politického, zvláště propagandistického, které tvoří obsah vydávaných tiskovin. Dodává, že vedle toho koexistoval také lexikon neutrální, který byl využíván pro realitu nezasazenou politikou, a tedy věci každodenního života – například slova jako chléb, autobus, cestovat. Tato slova ideologii nepodléhají. (Čermák 2010, s. 16).

Tůma popisuje, jak například Rudé právo psalo o inscenovaném soudním procesu s Rudolfem Slánským a dalšími vysokými funkcionáři režimu koncem roku 1952 a o kampani proti Chartě 77 a jejím signatářům v roce 1977. Zdůrazňuje, že v obou případech režim čelí jistému ohrožení a nebezpečí (i když v prvním případě jen imaginárnímu) a vedle mocenskopolitických opatření (především tedy represí) reaguje rozpoutáním masové propagandistické kampaně. V obou případech jsou stránky tisku zahlceny titulky, úvodníky, komentáři. V obou případech se zemí valí lavina schůzí a mítinků, na nichž statisíce či miliony připojují svůj podpis nebo či aspoň hlasují pro odsuzující rezoluce. V prvním případě jsou klíčové termíny „spiklenci“ a „záškodníci“, ve druhém „ztroskotanci“ a „samozvanci“. Některé termíny jsou užívány v různých dobách s různou intenzitou, mění se jejich frekvence, měnila se jména uctívaných obyvatel komunistického panteonu, to podstatné ale zůstávalo. (Tůma 2010, s. 13).

Stejně tak podobné výrazy používal deník Rudé právo během roku 1989, když psal o opozičních skupinách, například 20. ledna 1989 v úvodníku Rudého práva s názvem „Republiku si rozvracet nedáme“ se psalo o demonstracích na Václavském náměstí, „*za nimiž stojí političtí ztroskotanci z let 1968 – 1969, ale i nové protisocialistické skupiny, opírající se o politickou i hmotnou podporu reakčních sil zemí Severoatlantického paktu, především Spojených států.*“ (Rudé právo, 20. 1. 1989, s. 1).

Vše vysvětlující, vše ovládající, věčné trvání nárokuje si podstata komunistické ideologie i jejího jazyka přetrvává. „*Vyskytují se tytéž významotvorné výrazy – třídní boj, beztřídní společnost, boj za mír, imperialismus, budování, pokrok a ovšem vždy znovu socialismus. Jazyk stále zůstává spojníkem, který dává každodennímu provozu režimu a každodennímu snažení jeho protagonistů vyšší (nebo vůbec nějaký) smysl.*“ (Tůma 2010, s. 14).

Fidelius podotýká, že umění propagandisty spočívá v tom, že ví, kdy se jaké slovo hodí. Kdy je lepší použít slovo lid, kdy je lépe říci společnost a kdy sedne spíše výraz pracující; kdy je

třeba volit výraz vedoucí úloha a kdy je na místě prostě jen socialismus. (Fidelius 2002, s. 93).

Rudé právo volilo jiná slova, když psalo o představitelích státu, a jiná slova, když psalo o opozičních proudech. Andreas uvádí, že rétorikou držitelů moci v normalizačním prostředí se stala adresná útočná vystoupení, která cílila na „pravicové oportunisty“ a „nepřátele socialismu“. Pro tuto rétoriku je podle něj charakteristická přímočarost a jednoznačnost soudů a použití explicitně politických argumentů. Vyslovovány byly s plnou silou a na předních stránkách novin a časopisů, především těch vydávaných přímo komunistickou stranou (Andreas 2016: 94).

Mezi často používané výrazy v souvislosti s opozicí patřily lexémy s negativními konotacemi, které, jak podotýká Čermák, byly užívány nenávistně, útočně a v odsudku. Jako příklad uvádí slova měšťák, mocnost, rejdy, revanšista, samozvanci, stávka, vládnoucí či zbrojení. (Čermák 2010: 18)

Tůma v příspěvku Proměny komunistického režimu v publikaci Slovník komunistické totality klade důraz na skutečnost, že oficiální jazyk režimu se však nikdy nestal jazykem společnosti. Termíny, slovní spojení, povinné obraty a klišé režimního způsobu vyjadřování vždy zůstaly společnosti a jazyku běžného života něčím vnějším. Například režimním jazykem vyžadované oslovení soudruh se přeci nikdy nestalo – s výjimkou kontextů, kde za ním stála jasná autorita (na vojně nebo ve škole) - běžným prostředkem mezilidské komunikace. Když už, tak se zřetelným podtónem distance a ironie. (Tůma 2010, s. 15).

Čermák k tomu doplňuje, že slovník doby a stejně tak celé jazykové vyjadřování se postupem času až schizofrenicky vyhranilo natolik, že byl jiný v oficiálních státních tiskovinách a médiích a jiný v neoficiálním styku přátel a známých, kteří si mohli důvěřovat. Tento jazyk se pochopitelně do cenzurovaných tiskovin dostat nemohl. Kvůli obecné podezíravosti, špehování lidí, odposlechům a cenzuře se tedy lidé vyjadřovali podle konkrétní situace. V řadě případů se podle Čermáka jazyk dokonce rozdvajil – na jazyk komunistických vládců a jazyk ovládaných. Jako příklad uvádí autor použití dvojích lexémů: straník-partajník, komunista-komouš, vstoupit do strany-vlét tam, příslušník StB-fizl, vězeň-mukl, nedostatkové zboží-podpultovka. (Čermák 2010, s. 17).

Jazyk režimu byl průběžně také ironizován a karikován – a to nejen v dílech exilových či samizdatových (tedy protirežimních) autorů, podotýká Tůma. I ve sféře jazyka lze podle něj konstatovat základní rozpor a vnitřní protiklad pokusu postaveného na komunistické ideologii, pokusu o vybudování nově organizované, novými hodnotami a duchem prodchnuté společnosti. Zhroucení celého systému pak jazyk nejen okamžitě archaizovalo, ale učinilo jej z hlediska běžné, neexpertní komunikace takřka nesrozumitelným. (Tůma 2010, s. 15)

O tom mluvil i Václav Havel, když dostal prostor v Rudém právu 12. prosince 1989. Havel prohlásil, že slovo socialismus „ztratilo v československém jazykovém kontextu smysl. My prostě nevíme, co znamená. To slovo by se muselo nejprve nově definovat, stalo se totiž zaříkadlem. Všechno, co se vládnoucí skupině nelíbilo, co jí bylo nepohodlné, co si počínalo svobodně, nazvala antisocialistickým. A sama sebe identifikovala se socialismem. Slovo socialismus bylo znehodnoceno.“ (Rudé právo, 2. 12. 1989, s. 5)

Jak uvádí Šebesta, pro zesilování pozitivních informací o totalitním režimu je typické užívání kvantifikujících prostředků. Například: „*Historická usnesení XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu se setkávají s jednomyslným souhlasem všech stranických organizací, všeho sovětského lidu. Na schůzích se projevuje naprostá jednota naší strany, její semknutost kolem bojového štábu – leninského Ústředního výboru. Tyto schůze ukazují nezlomnou vůli všech komunistů bojovat za uskutečnění sjezdových usnesení. K prostředkům sloužícím zamlčování, redukování a zeslabování negativních informací náleží: užívání neurčitých obecných označení typu srpnové události, události v ČKD, události minulých dnů, určité jevy; eufemismů typu potíže, problémy, komplikace, zanedbání, napětí, nepravidelnosti; uvádění negativních jevů jako sporadických, ojedinělých, okrajových, přežívajících, popř. inspirovaných protivníkem (ne vždy a ne všechno se nám daří; objevují se ještě místy určité potíže; někdy se ještě vyskytnou problémy; Nelze přehlížet případy, kdy některé prohnilé živly se pokoušejí využívat kritiky a sebekritiky k rozličným pomlouvačným výmyslům a protistranickým tvrzením.*“ (Šebesta in Kocian 2006, s. 554).

3.4 Zásahy a pokyny ÚV KSČ ve vztahu k Rudému právu

Propojení KSČ a médií bylo nastoleno už samotným rokem 1948. Už před únorem 1948 KSČ na cestě k uchopení moci řešila, jak ovlivnit veřejné mínění a prostředky veřejné komunikace. „*Bylo tedy třeba vytvořit podmínky pro to, aby bylo možné tato média a jejich produkci kontrolovat a působit na ně – a jejich prostřednictvím vychovávat veřejnost. Základy řízení médií byly položeny již před únorovými událostmi. Média proto mohla sehrát významnou úlohu hned při samotném procesu přebírání moci v únoru 1948. Záhy po nástupu KSČ k moci došlo k řadě změn v organizaci a řízení médií a jednotlivá média se začala přizpůsobovat novým poměrům, ať již šlo o tisk, agenturní zpravodajství, rozhlas, či od roku 1953 televizní vysílání.*“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 261).

Komunistická strana Československa měla informační monopol a vládnoucí mocenská struktura využívala média k systematické a masivní indoktrinaci obyvatelstva. (Vodička, Cabada 2003, s. 236).

Už 25. února byl ustaven Svaz českých novinářů, který byl těsně provázán s politikou KSČ. Základem pro svaz byly materiály závěry sjezdů KSČ. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 263).

Po celé období vlády KSČ zprostředkovávalo a tlumočilo Rudé právo aktuální oficiální a povolený náhled na veškerou (veřejnou, společenskou, politickou) agendu pro politické a správní elity (a zprostředkovaně, ne-li dokonce přímo, tak i pro každého občana). Plnilo tak roli prvního a nejdůležitějšího média v Česku. Šéfredaktor Rudého práva zasedal na jednáních předsednictva ÚV KSČ a Rudé právo tak bezprostředně zprostředkovávalo denní styk mezi politickým centrem KSČ a členy strany i veřejností. Plnilo kromě jiných funkcí také funkci propagandistickou. Bezprostřední kontakt šéfredaktora Rudého práva se členy nejvyšších stranických orgánů zaručoval bezchybnou podporu stranického náhledu (neomylnost) a ideovou čistotu stranického deníku. Rudé právo bylo jediným médiem „kompetentním pro vedení systematických propagandistických kampaní namířených proti vnitřnímu i vnějšímu nepříteli. (Zpěváčková 2017 in: Končelík, Trampota 2007: 10).

ÚV KSČ nejen rozhodoval o obsahu Rudého práva, předsednictvo ÚV KSČ také rozhodovalo o tom, kteří novináři budou na černé listině. 8. ledna 1971 byla schválena Směrnice o vedení jednotné centrální evidence představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunismu, organizátorů protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí. Na základě směrnice se v evidenci ocitlo více než 10 tisíc osob a mezi nimi 437 novinářů. (Sígl 2008, s. 290).

Všichni novináři vedení v evidenci nemohli působit v novinách a byla jim zakázána veškerá veřejná činnost. Ze svých míst byli bez náhrady propuštěni. Původní seznamy byly postupně doplňovány podle toho, jak rozhodla strana.⁷ Ve zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ se uvádělo, že v letech 1969 – 1989 nebyly 2 000 novinářům vydány novinářské průkazy (Sígl 2008, s. 291).⁸

Rozhodující byla také vstřícnost řady žurnalistů, kteří se ve snaze o rychlou profesionální kariéru předháněli ve stranické propagandě, v šíření dezinformací, polopravd i lží, pokud měli za to, že se tím stranickým orgánům zaručí. (Vodička, Cabada 2003, s. 67).

Jak podotýká Köpplová, „v usneseních ÚV KSČ se opakovaně projevovalo úsilí o zvýšení účinnosti působení médií – a účinnost, respektive neúčinnost médií se stala hlavním nástrojem posuzování naplňování jejich role. Vina za nezdar politiky komunistické strany tak nebyla na politicích, nýbrž na médiích.“ (Köpplová in Kocian 2006, s. 558)

Redakce Rudého práva fungovala na principu krátkodobých i dlouhodobých plánů, které byly dopředu schvalovány. Jednalo se například o plány měsíční, čtvrtletní nebo roční. Plánována a schvalována předem byla i témata úvodníků. V dlouhodobém horizontu se Rudé právo řídilo podle kalendáře strany a mezinárodního dělnického hnutí. V předstihu zpracovávalo usnesení a závěry sjezdů strany, připravovalo články k výročí VŘSR a narození Lenina, Marxe, Engelse a Gottwalda, přinášelo dobré zkušenosti z národních

⁷ Svou mocenskou dominanci si KSČ vynucovala zejména pomocí kádrové politiky. Pro výkon jakékoliv funkce bylo nezbytné členství ve straně a dodržování přísné stranické disciplíny. (Vodička, Cabada 2003, s. 101).

⁸ Po listopadu 1989 byla ustavena rehabilitační komise v rámci Syndikátu novinářů České republiky. Některé novináře rehabilitovaly samy jejich mateřské redakce a nabídly jim návrat k původnímu povolání. Z celkového počtu 869 novinářů, kteří požádali o rehabilitaci, rozhodla komise na základě předložených dokladů kladně 760 případů. (Sígl 2008, s. 291).

výborů či JZD. Cenzura byla několikasupňová, vnější i vnitřní. Produkci těchto sdělení byla zbudována jakási virtuální říše socialismu. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 61).

Jak již bylo v práci zmíněno, od začátku osmdesátých let byl jako zastřešující cenzurní orgán zřízen Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI), který byl odpovědný federální vládě ČSSR. FÚTI byl řízen přímo oddělením masových sdělovacích prostředků ÚV KSČ. FÚTI byl nástrojem především následné cenzury. V praxi to vypadalo tak, že kontroloval zveřejněné mediální výstupy a určoval postih, pokud byl obsah nežádoucí. Úřad analyzoval 15 deníků, 25 časopisů a 30 programových bloků v Československém rozhlasu i Československé televizi. Kromě sankcí, které většinou probíhaly ve formě finančního postihu, používal jako trest například snížení přídělů papíru u tištěných médií. Na chyby byli upozorňováni šéfredaktoři, což vedlo k velké míře sebekontroly jak šéfredaktorů, tak novinářů. FÚTI však využíval i prvky cenzury předběžné v podobě instrukcí, ve kterých určoval, co a jak se má zveřejňovat. Každý týden se konaly pravidelné schůzky na ÚV KSČ se zástupci FÚTI a vybranými šéfredaktory. Zástupci médií byli po každém zasedání předsednictva nebo sekretariátu ÚV KSČ informováni o závěrech a dostali úkoly pro svá média. (Bednařík, Jiráček, Köpplová 2019, s. 358).

To, jak ÚV KSČ rozhodoval o obsahu Rudého práva v listopadu 1989, popsal ve zmíněném článku vydaném k 30. výročí revoluce Zdeněk Porybný. „*Šéfredaktor (Hoření) znovu odchází na ÚV, odkud se už ozývá jen telefonicky,*“ popisuje Porybný. (Porybný 2019).

Nejlepší ukázkou zásahů ÚV KSČ do fungování Rudého práva je redakční archiv, který je uložen ve fondu „Tiskové podniky KSČ“, číslo sbírky 1202. Fond je doposud nezpracován. V rámci diplomové práce jsem prostudovala všechny zápisy Redakčních rad Rudého práva během roku 1989.

Každá redakční rada začíná prezenční listinou členů redakční rady a vedoucích oddělení Rudého práva. Kromě běžné agendy, jako vysílání redaktorů na zahraniční cesty nebo odpovědi na dopisy čtenářů, se na redakční radě předkládaly požadavky ÚV KSČ.

Například 27. ledna 1989 dostala redakční rada na stůl informace o poradě zpravodajů evropských socialistických zemí v Praze ve dnech 11. a 12. ledna 1989, které svolal zástupce

šéfredaktora Jan Fojtík. Fojtík byl, jak už bylo výše zmíněno, od roku 1969 až do roku 1989 členem Ústředního výboru KSČ a jako tajemník měl na starosti řízení sdělovacích prostředků, propagandy, kultury a vědy. V dokumentu, který se věnuje náladě ve společnosti, například stojí: *„Nutno respektovat zvláštní a jedinečně, leninský přístup, čili mít na mysli konkrétnost, realitu, mentalitu lidí – jinak obecné nelze realizovat. Nynější zápas je součástí třídního zápasu. Západ chce zneužít přestavbu jako šanci na vyvolání chaosu a rozkládání ničení socialismu.“* (Záznam ze dne 27. 1. 1989, NA, fond 1202, K 22)

Podle Fojtíka je důležité sepnout se s problémy, které každý řeší a „mít na mysli, co jsme udělali, a upevňovat v lidech přesvědčení, že jdeme správnou cestou.“ (Záznam ze dne 27. 1. 1989, NA, fond 1202, K 22).

Ve stejný den dostala redakční rada od ÚV KSČ také „Návrh na zdokonalení zpravodajství v Rudém právu“. *„Snaha o závazek redakce Rudého práva čtenářům k rozšíření a zdokonalení zpravodajství a naplnění dokumentu předsednictva ÚV KSČ z října 1987 o informovanosti je nutno podpořit i organizačně. Stále jsou bílá místa, která zpravodajství Rudého práva nepokrývá. Praxe ukazuje, že by bylo vhodné organizačně i personálně zajistit hlavní centrální zpravodajství, které je až n výjimky roztržštěno a soustavně se mu nikdo nevěnuje. Jde o akce, které se například konají v Praze jako hlavním městě ČSSR.“* (Záznam ze dne 27. 1. 1989, NA, fond 1202, K22).

Za pozornost stojí také stanovisko redakční rady Rudého práva k usnesení předsednictva ÚV KSČ z 27. ledna 1989 o opatřeních k účinnému působení proti nepřátelským aktivitám nelegálních struktur. V dokumentu datovanému k 2. únoru 1989 stojí, že v se uskutečnila členská schůze ZO KSČ v redakci Rudého práva, která se seznámila s dokumentem „Informace o nepřátelích aktivitách nelegálních skupin“ a s opatřeními, které předsednictvo přijalo. Schůze se také zabývala tím, jaké závěry mají redaktori Rudého práva z těchto dokumentů vyvodit pro svou práci. Redakční rada vypracovala vlastní analýzu, na základě které přijala jako doplněk k plánu na 1. pololetí roku 1989 plán krátkodobého i dlouhodobého zaměření v oblasti boje proti činnosti nezákonných struktur. V rámci redakce se k 15. únoru dokonce vytvořila zvláštní skupina redaktorů, kteří se měli touto problematikou zabývat. (Záznam ze dne 2. 2. 1989, NA, fond 1202, K 22)

Samotná analýza nesla název: „Analýza poznatků a zkušeností redakce Rudého práva z publicity proti působení antisocialistických sil.“ Analýza začíná slovy, že téma nezákonných struktur se dostalo na stránky Rudého práva v roce 1977 po vzniku Charty 77, ale později se postupně pozornost k nezákonným strukturám oslabovala.

„Jen epizodicky se objevil ten či onen materiál týkající se zpravidla vnějších činitelů (psychologická válka, lživá prohlášení Svobodné Evropy či Hlasu Ameriky. Teprve rok 1988 přinesl na stránky Rudého práva soustavnější pohled jak na události roku 1968, tak na činnost nelegálních struktur. V roce 1988 došlo k několika veřejným vystoupením nezákonných skupin, na něž Rudé právo reagovalo vlastním zpravodajstvím. Události z ledna 1989 přinesly nové nároky na naši publicistiku. Je třeba objektivně přiznat, že první dny demonstrací na Václavském náměstí se Rudé právo omezilo na oficiální zprávu z ČTK a na stanoviska svých čtenářů, případně oficiální prohlášení. Postupně se však publicistika Rudého práva projevila vlastními stanovisky, a to i úvodníkem Republiku si rozvracet nedáme z 20. ledna.“⁹

V dokumentu dále stojí, že publicistika Rudého práva byla podrobena kritickým pohledům jak ve straně, tak veřejnosti. Jelikož redakce nemá v některých otázkách jasno, obrátila se s některými otázkami na ÚV KSČ. Z toho vyplývá, že samotné Rudé právo žádalo o informace, jak by mělo o probíhajících událostech jednat. „Na některé z otázek nemá redakce Rudého práva zcela ujasněný názor. Obrací se proto na příslušná stranická místa, aby uspořádala poradu či seminář, který by pomohl zainteresovaným novinářům orientovat se v dalším postupu.“ (Záznam ze dne 2. 2. 1989, NA, fond 1202, K22).

Redakce například nechtěla jít cestou odhalování chartistů. „Vyvolává to opačný efekt, zvýší jim popularitu. Mnozí čtenáře se domnívají, že psaním o Havlově prohlášení a o údajném dopisu živé pochodně naše propaganda padla chartě do pasti a objektivně udělala za ni značnou propagaci připravované demonstraci.“ (Záznam ze dne 2. 2. 1989, NA, fond 1202, K 22)

⁹ Úvodník z 20. ledna nesl název Republiku si rozvracet nedáme. Rudé právo v něm psalo, že v tomto týdnu probíhají v centru Prahy výtržnosti. „Hesla, která jsou na Václavském náměstí skandována, hesla proti socialistickému státu, proti jeho vládě, proti komunistické straně, objasňují charakter demonstrací jako demonstrací protistátních. Jde o demonstrace, za nimiž stojí političtí ztroskotanci z let 1968 – 1969, ale i nové protisocialistické skupiny, opírající se o politickou i hmotnou podporu reakčních sil zemí Severoatlantického paktu, především Spojených států.“ (Rudé právo, 20. 1. 1989, s. 1)

Rudé právo se dále stranického aparátu ptá, jak psát o chartistech. „*Velice důležité je jednotné stanovisko, pokud jde o terminologii. Nezáonné struktury se prezentují jako nezávislé skupiny. Máme jejich slogan popularizovat? Máme často používat názvů jako Charta apod.? Domníváme se, že je třeba co nejjednotněji používat objektivní charakteristiky – nezáonné skupiny, nezáonné struktury.*“ (Záznam ze dne 2. 2. 1989, NA, fond 1202, K 22).

Dne 6. února se redaktorům dostalo odpovědi. Rudé právo dostalo za úkol: „*Zcela jasně orientovat veřejnost v názoru na to, co je socialistické a co je protisocialistické. Tím také připravit možnost argumentace na téma: co hájíme a co odmítáme. Ukazovat, že nedostatky v naší společnosti, nepořádek atd. nejsou atributy socialismu. Zřetelně a nekompromisně se stavět k tomu, co odsuzujeme. Ukazovat, že přestavba je perspektiva vývoje společnosti. Stanovisko strany k nepřátelským aktivitám zveřejňovat v tisku, zaujmou stanovisko před celou socialistickou společností.*“ (Záznam ze dne 6. 2. 1989, NA, fond 1202, K22).

Zajímavá je také zpráva o plnění závěrů 10. zasedání ÚV KSČ v činnosti Rudého práva a návrh plánu činnosti redakce na 2. pololetí roku 1989, kterou redakční rada Rudého práva obdržela. Hlavní úkoly Rudého práva podle ÚV KSČ je, aby „*Rudé právo cílevědomě mobilizovalo své čtenáře k realizaci programu komplexní hospodářské přestavby a rozvoje socialistické demokracie.*“ (Záznam ze dne 13. 2. 1989, NA fond 1202, K 22).

„*Součástí každodenního úsilí Rudého práva bude rozvíjení ideologické práce strany v duchu závěrů 10. zasedání ÚV KSČ, jejíž hlavní osou budou odpovědi na aktuální otázky, které klade socialistická praxe u nás v Československu i v jiných socialistických zemí a které klade současný světový vývoj.*“ (Záznam ze dne 13. 2. 1989, NA fond 1202, K 22).

Z vedení strany přišel také požadavek, aby Rudé právo zveřejňovalo články o vysoce postavených stranících.

„*V rámci přípravy XVIII. Sjezdu doporučujeme, aby před jeho konáním, zhruba od září tohoto roku, vystoupili na stránkách Rudého práva se zásadními články nebo rozhovorem postupně všichni členové a kandidáti předsednictva ÚV KSČ*

a tajemníci ústředního výboru. Smyslem těchto vystoupení by mělo být zhodnocení výsledků úseku, za něž odpovídají a formulování dalších perspektiv.“ (Záznam ze dne 13. 2. 1989, NA fond 1202, K 22).

Dalším z úkolů, které Rudé právo na první pololetí roku 1989 dostalo, bylo „čelit působení antisocialistických opozičních sil, zejména charty a dalších nezákonných skupin. Objasňovat všestranně proces prohlubování socialistické demokracie a na tomto základě odhalovat kořeny antisocialismu, nositele antisocialistických tendencí, jejich záměry a cíle, úlohu a propojení v systému antikomunistických diverzních centrál.“ (Záznam ze dne 13. 2. 1989, NA fond 1202, K 22).

Koncem února redakce popsala svoji činnost v hodnocení pro ÚV KSČ. „V duchu úkolů, které zvláště před Rudé právo vytyčilo 10. zasedání ÚV KSČ, se redakce snažila prosazovat zásadu otevřenosti. Součástí tohoto úsilí byli i diskuze k různým společenským otázkám. V souvislosti s Provoláním předsednictva ÚV KSČ ke 41. výročí Vítězného února Rudé právo na příkladech ukazovalo nezbytnost zefektivnit masovou politickou práci strany, každodenní působení komunistů v občanských a pracovních kolektivech, potřebu překonávat uzavřenost stranických orgánů a organizací před veřejností. (...) Stále aktivněji Rudé právo vystupuje k problematice činnosti nezákonných skupin. Především usiluje o vlastní zpravodajství i vlastní komentáře, jak si vyžádaly zejména lednové výtržnosti. Mezi materiály, které stranický aktiv ocenil zejména patří např. články Kdo je Václav Havel. (...) Osvědčila se nově koncipovaná rubrika Na dotazy čtenářů, v níž zvláště koncem ledna a počátkem února odpovídalo Rudé právo na nejožahavější otázky dne. Problém, před kterým stojí nejen Rudé právo, však je, natolik vést polemiku s konkrétními osobami nezákonných struktur, neboť v tom spočívá i nebezpečí jejich nežádoucí popularizace, jak ukazuje příklad V. Havla a známého anonymního dopisu, jež mu měl být zaslán. Až na výjimky vylučujeme polemiku s relacemi Svobodné Evropy.“ (Záznam ze dne 27. 2. 1989, NA fond 1202, K 22).

Zápisy z následujících redakčních rad jsou spíše provozního charakteru, řeší jednotlivé honoráře pro autory, zahraniční cesty či fungování redakce. Ohledně výročí 21. srpna jsem nenašla žádné konkrétní pokyny, stejně tak ani ohledně listopadové demonstrace.

Zajímavý je až zápis z redakční rady 3. prosince, v rámci kterého Zdeněk Porybný vypracoval návrh na organizační opatření redakce vyvolané novými podmínkami práce.

Mezi ně například patří návrh na zrušení oddělení propagandy, vědy a škol a oddělení stranicko-politické práce. Porybný také navrhl zřídit rubriku „Mám jiný názor“ pro vlastní polemickou publicistiku. Rudé právo má nadále radikálně omezit oficiality, nepublikovat přijetí velvyslanců u činitelů, nepublikovat blahopřání ke státním svátkům, pokud nejde výjimečně o politikum. Redaktoři dále nemají publikovat návštěvy stranických a státních činitelů v krajích, pokud nejde o výjimečnou událost.

Komuniké z jednání vlád a z mezinárodních setkání se nově neměla uveřejňovat v plném rozsahu, ale vybírat z nich jen podstatné informace. Redaktoři také dostali za úkol „*dát mnohem větší prostor diskusním tribunám, slovu lidí, kteří chtějí vyslovit svůj názor a připouštět mnohem větší rozdílnost názorů než dosud. Redakční radu omladit a začlenit do ní rovněž koncepčně a svěže uvažující píšící redaktory.*“ (Záznam ze dne 3. 12. 1989, NA fond 1202, K 23).

3.5 Transformace Rudého práva

Změna poměrů vedla v Československu v roce 1989 k postupnému slábnutí politického a ideologického využívání médií. Jedním z hlavních úkolů prvních dnů listopadové revoluce bylo prolomení informačního embarga státem ovládaných médií. (Končelík 2010, s. 255).

Sílila také nechuť novinářů podílet se na propagandistických kampaních. Požadavek odstranit státní kontrolu médií se objevil i při demonstracích po 17. listopadu. Jedním z hesel skandovaných během demonstrací bylo „Rudé právo psalo, že nás bylo málo!“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 396).

Média se tedy tak po revoluci dočkala transformačního procesu, což se týkalo i Rudého práva. „*Revolučního a transformačního procesu se masová média, zvláště pak média stranická, jako je Rudé Právo, po pádu totalitního komunistického režimu v roce 1989 nejen účastní a reagují na něj, jsou i jeho aktivní součástí a hnacím motorem.*“ (Šmídová-Matoušová 2012, s. 48).

V Československu se tak vytvořila nová mediální legislativa, která měla zajistit právě odstátnění.¹⁰ Obecný legislativní rámec pro fungování médií vytvořil ústavní zákon č. 23/1991. Článek 17 Listiny základních práv a svobod zakotvil svobodu projevu a právo na informace. (Končelík 2010, s. 256).

Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, stejně jako svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. (Vodička, Cabada 2003, 234).

V březnu 1990 Federální shromáždění přijalo novelu tiskového zákona č. 86/1990 Sb., která označila cenzuru za nepřijatelnou a umožnila občanům i firmám vydávat periodický tisk. O dva měsíce později byl zákonem č. 166/1991 Sb. zrušen Federální úřad pro tisk a informace, který byl od začátku 80. let hlavním kontrolním úřadem médií. (Končelík 2010, s. 256-257).

Transformace mediálního systému probíhala v několika rovinách. První vývojová transformace znamenala naprosté opuštění totalitního (sovětského) modelu řízení. Média byla odstátněna a liberalizovala se. (Končelík 2010, s. 256).

S vytvořením nové nezávislé vlastnické struktury médií je spojena globalizace, která ve středoevropském a východoevropském prostoru znamená nástup velkých západních vlastníků a nadnárodních mediálních korporací. (Šmídová-Matoušová, 2012, s. 49).

Kromě transformace ekonomického fungování médií se transformoval i obsah mediální produkce i poptávka. Lidé mohli klást na média jiné nároky a využívat je jinak než v době, kdy součástí běžného povědomí byla jistota, že média jsou nástrojem státní a stranické politiky. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2010, s. 398).

¹⁰ V sektoru vysílacích médií vznikla po vzoru zemí západní Evropy také média veřejné služby, a to odstátněním Československého rozhlasu a Československé televize. Ustaven byl tak duální systém, tedy paralelní existence soukromých vysílacích médií a médií veřejné služby. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 398).

Po listopadu 1989 zaznamenala mediální scéna dynamický vývoj. (Vodička, Cabada 2003, s. 233). „*Samo Rudé právo prodělalo během revoluce doslova revoluční přerod. Šlo bez nadsázky o revoluci v revoluci.*“ (Šmídová-Matoušová, 2012, s. 79).

Proměna listu spočívá v tom, že se distancuje od vlastní komunistické minulosti jako stranického tiskového propagandistického orgánu. Hlavními novinami KSČM, která vznikla po zániku KSČ, se po roce 1989 staly Haló noviny, které strana vlastní dodnes. Rudé právo se těsně po listopadové revoluci omluvilo za to, že přispělo k totalitním praktikám strany. „*Rudé právo postupně získává zpět čtenáře a buduje si dobrou pověst zaujetím postoje média (relativně) kritického nejen vůči straně, ale i vládě, což je v situaci radikálních reforem a jejich sociálních dopadů dvojnásob ceněno.*“ (Šmídová-Matoušová, 2012, s. 79).

Jak podotýká Stanislav Balík, 21. prosince Rudé právo otisklo prohlášení k občanům Československa, v němž se vedení KSČ omluvilo za předchozí období: „*doznání všech chyb, omylů, všech deformací proti lidskosti a demokracii není jen prázdné gesto*“. Omluvili se „*mládeži i všem občanům, kteří byli postiženi neoprávněnými represemi*“, „*dětem těch rodičů, které trpěly postihy ještě v dalších generacích*“, „*i členům strany, kteří za svoje reformní postoje, za nesouhlas s protizákonným vstupem vojsk pěti spojeneckých zemí v roce 1968 museli KSČ opustit a ztratili postavení rovnoprávných občanů.*“ (Balík 2004).¹¹

I přes to byl list pro velkou část veřejnosti zprofanován, což se projevilo i poklesem nákladu. Část čtenářů, zejména těch, kteří byli nakloněni bývalého režimu, se však od svých novin neodklání, protože za ně nemají náhradu. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 54).

Po prudkém poklesu nákladu se náklad Rudého práva po roce 1990 pohybuje kolem 300 tisíc. (Končelík 2010, s. 265). Pro připomínku, v roce 1988 byl denní náklad přes milion výtisků. Tehdejší redaktor Rudého práva Plesnik popsal, že v té době byli „*černými ovce*“. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 57).

Sami někteří novináři, kteří doposud pracovali pod dohledem komunistické cenzury, nevyužívali své nové svobody vždy v souladu s etikou a někteří neměli dostatečné znalosti, aby transformaci porozuměli. (Vodička, Cabada 2003, s. 233).

¹¹ Rudé právo, 21. 12. 1989, s. 1

K nejvýraznější proměně obsahu a úpravy Rudého práva začalo docházet na jaře 1990 pod vedením dosavadního zástupce šéfredaktora pověřeného řízením Zdeňka Porybného. Z hlavičky listu nechal odstranit heslo „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“ a insignie řádů s komunistickou minulostí. Během let 1990 až 1991 se list změnil z listu KSČ přes Levicový list po Nezávislý list (léto 1991). Rudé právo se přejmenovalo na Právo až v roce 1995. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 401).

Nutno podotknout, že transformace probíhala ještě před tím, než byla ustavena mediální legislativa. Transformace se tak děla mimo existující právní rámec. Dominantním řešením dalšího vývoje odstátněných médií se stala privatizace. V souvislosti s 90. lety se často hovoří o divoké privatizaci. Netýkalo se to jen podniků na národní úrovni, ale právě i médií. Privatizace v Československu si všímali i v zahraničí. „*Výsledkem privatizace byl nárůst akciových společností. Rozptýlení vlastnictví vedlo ke korupci a způsobilo špatnou správu společností.*“ (Kowalewski, Rybinski 2011, s. 643)

Vývoj periodického tisku probíhal třemi způsoby. Stávající tituly se přeměnily, některé tituly, které neměly právo vycházet, se obnovily, a zakládaly se nové tituly. Klíčovým krokem ve vývoji českých médií bylo také ustavení reklamního trhu, čímž byl zahájen proces komercializace médií. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 398-399).

4. Kvalitativní výzkum

Použitou výzkumnou metodou v diplomové práci je kvalitativní výzkum. Jak podotýká Hendl, někteří autoři berou kvalitativní výzkum jako pouhý doplněk kvantitativních výzkumů. Kvalitativní výzkum ale postupně získal rovnocenné postavení s ostatními formami výzkumu. *„Neexistuje jediný obecně uznávaný způsob, jak vymezit nebo dělat kvalitativní výzkum. Negativní definici podali metodologové Glaser a Corbinová, kteří za něj považují jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace. Kvalitativní výzkum je široké označení pro rozdílné přístupy.“* (Hendl 2016, s. 45).

Zatímco kvantitativní přístupy jsou strukturované a standardizované, v kvalitativních výzkumech se kontury rozvolňují. Pravidla jsou méně přísná a postup analýzy je určován spíše samotnými daty a strukturami, které v nich výzkumník nalézá. Úspěch kvalitativních analýz do jisté míry závisí na dovednostech výzkumníka, jeho schopnostech indukce a interpretace dat. Znamená to, že neexistuje jen jeden správný postup analýzy a jen jeden výsledek. (Sedláková 2014, 329).

Kvalitativní výzkum používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování. (Hendl 2016, s. 58).

Podle Sedlákové kvalitativní výzkum zkoumá běžný každodenní život v přirozených podmínkách a zkoumá sociální realitu v kontextu vlastního života aktérů, jejich jazyka a v předem nestrukturovaných interpretacích. *„Proto kvalitativní výzkumy pracují s měkkými daty, jež mají zpravidla podobu dlouhých slovních výpovědí či zápisů nebo vyobrazení.“* (Sedláková 2014, s. 51).

Výzkumník, který využívá kvalitativní výzkum, nesestavuje ze získaných dat skládanku, jejíž konečný tvar zná, *„ale spíše konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho částí. Výzkumník ve svém hledání významů a snaze pochopit aktuální dění vytváří obecný popis toho, co pozoroval a zaznamenal. Snaží se nevynechat nic, co by mohlo pomoci vyjasnit situaci.“* (Hendl 2016, s. 48).

Diplomová práce zkoumá a analyzuje články Rudého práva z roku 1989, využívá tedy metodu kvalitativního výzkumu zkoumání dokumentů. „*Při analýze obecně se výzkumník soustředí na detaily jevu. Základem analýzy je rozklad celku složitější skutečnosti na jednodušší části. Základní rovinou analýzy je klasifikace jednotlivých částí celku a jejich rozčlenění do kategorií podle společně sdílených nebo naopak rozdílných znaků. Následně je zkoumána struktura celku a vztahy mezi jednotlivými prvky. Dochází tak k rozpracování zkoumaného problému, rozlišení podstatného a nepodstatného, k hlubšímu proniknutí do jeho podstaty a odhalení obecného. Podstatou analýzy je rozčlenit vyšší celek na jednotlivé prvky, prozkoumat jejich vzájemné vztahy, odhalit a objasnit vztahy příčinné souvislosti.*“ (Sedláková 2014, s. 25).

Tato diplomová práce analyzuje interpretaci a vyznění vybraných událostí roku 1989 v tehdejší Československu událostí v člancích Rudého práva s reálnými dobovými událostmi, které jsou popsány v odborné literatuře. Analýzy mediálních sdělení jsou podle Sedlákové jedním ze základních kamenů výzkumu mediálních a komunikačních studií, ale i politické vědy, pedagogiky a dalších oborů. (Sedláková 2014, s. 287).

Jak píše Trampota a Vojtěchovská, zkoumání písemných pramenů je důležitým zdrojem při zkoumání mediálních organizací. (Trampota, Vojtěchovská 2010, s. 63). Při studiu dokumentů je obvyklé kombinovat výzkumné techniky, například historicko-srovnávací analýzu, lexikální, narativní či diskurzivní analýzu. (Sedláková 2014, s. 288).

Proces zpracování dokumentů má čtyři fáze, jak uvádí P. Mayring v publikaci Einführung in die qualitative Forschung (Hendl 2016, s. 134). Nejprve je potřeba definovat výzkumnou otázku. Výzkumná otázka této diplomové práce zní: Jak moc se liší realita roku 1989 od článků, které v témže roce vycházely v Rudém právu?

V druhém kroku se definuje to, co se bude považovat za dokument. Diplomová práce považuje za dokumenty články deníku Rudé právo, které vyšly během roku 1989 v domácí rubrice a věnovaly se politickému zpravodajství).

Nadále se provádí pramenná kritika, tedy externí a interní posouzení dokumentů a následuje interpretace dokumentů zaměřená na hledání odpovědi na položené otázky a vypracování zprávy. Diplomová práce využívá k posouzení dokumentů a interpretaci odbornou historickou literaturu i vzpomínky tehdejších aktérů, především Václava Havla.

Diplomová práce vyhodnocuje články deníku Rudé Právo pomocí analytické indukce. Tato strategie uvádí do procesu sběr dat a proces vytváření teorie v kvalitativním výzkumu. „Postup navrhl americký vědec polského původu Florian Znaniecki v roce 1934. Cílem je zvýšit pravděpodobnost nalezení univerzálních a kauzálních vztahů. Strategie analytické indukce vychází z předpokladu, že výzkumník má formulovat tvrzení, které platí pro všechny případy (instance) analyzovaného problému. Po počáteční analýze výzkumník navrhne hypotézu pro vysvětlení dat.“ (Hendl 2016, s. 241).

5. Realita versus pravda Rudého práva

Kapitola analyzuje články, které vyšly v Rudém právu během roku 1989 a porovnává, jak se informace podávané v člancích o tehdejších událostech lišily od reality popisované v odborné literatuře. Kapitola čerpá například z publikace historika Jiřího Suka Labyrintem revoluce, ale vychází i ze vzpomínek Václava Havla, jakožto přímého účastníka událostí.

V prvním čísle Rudého práva v roce 1989 vydaného 2. ledna byl na titulní straně novoroční projev prezidenta Gustáva Husáka, který pronesl den před tím v televizi a rozhlas. Článek nese titulek: Cílem naší společnosti je všestranný rozvoj člověka. Husák hovořil o tom, že v uplynulém roce 1988 společnost prošla přestavbou hospodářství a společnosti, demokratizací a zdokonalováním politického systému. Jako cíl si klade urychlení sociálně ekonomického rozvoje a zvýšení výkonnosti. Husák zdůrazňuje, že v mezinárodních vztazích se začíná vést dialog namísto konfrontace. Československo podle něj uplatňuje společnou mírovou politiku Sovětského svazu a socialistických států. (Rudé právo, 2. 1. 1989, s. 1)

5.1 Palachův týden

12. ledna 1989 v Rudém právu vyšel článek, který se věnoval událostem z roku 1969 a Janu Palachovi, což bylo unikátní, protože režim do té doby připomínal Palacha pouze v Poučení z krizového vývoje. Vzhledem k očekávaným protestům se režim snažil Palachův čin zprofanovat. O činu Palacha článek píše jako o hazardérství.

„Před dvaceti lety, v lednu 1969, se naše společnost zmítala v chaotickém stavu, v němž se protisocialistické síly pokoušely za jakoukoliv cenu zvrátit nevyhnutelný chod událostí. Vývoj totiž směřoval k jejich definitivní politické porážce, k odchodu z veřejné scény. Šly proto na jakýkoliv hazard. Právě v této atmosféře mohla být vyprovokována akce, která otrásla celou společností – student Jan Palach se pokus o demonstrativní sebevraždu upálením.“ (Rudé právo, 12. 1. 1989, s. 2)

Článek o Janu Palachovi hovoří jako o provokatérovi, který byl pod vlivem různých pravicových tiskovin. Článek kritizuje tehdejší vedení Československa, že o sebevraždách

studentů nebylo dostatečně informováno, protože tehdejší stranické a státní vedení bylo slabé a nemělo dostatek sil. Odchod Dubčeka z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ se proto podle autorů článku ukázal jako nezbytnost. V závěru článku autoři varují, že po dvaceti letech se pokoušejí stejné síly o novou provokaci. *„V polovině ledna chtějí uspořádat, jak už delší dobu informují západní vysílačky, vzpomínkové shromáždění na paměť studenta Palacha. Jde o ty samé síly, které před dvaceti lety přivedly naši zem na pokraj katastrofy a jejichž vinou došlo k takovým osobním tragédiím, jaká byla Palachova tragédie.“* (Rudé právo, 12. 1. 1989, s. 2)

Palachovi se věnovalo i číslo Rudého práva z 14. ledna. Na titulní stránce vyšly v rámci rubriky Slovo ke dni dopisy čtenářů, které si stěžují na to, že je velmi rozrušila zpráva, že *„někdo po dvaceti letech chce vyprovokovat nový případ Jana Palacha“*. (Rudé právo, 14. 1. 1989, s. 1).

Dopisy, které odsuzují sebevraždu jako strašné hazardérství, napsali lidé z různých měst tehdejšího Československa, manželé Kučerovi ze Semil, student 5. ročníků fakulty všeobecného lékařství Tomáš Zima (který je současným rektorem Univerzity Karlovy) či profesor Machovec. 15. ledna byl na Václavském náměstí zatčen Václav Havel, do vězení se dostal už podruhé. Od přelomu 70. a 80. let byl Havel vnímán jako vůdčí osobnost východoevropského disentu. Byl srovnáván s vůdcem polské Solidarity Lechem Walesou či s ruským obráncem lidských práv Alexandrem Sacharovem. (Hron 2015, s. 241).

Rudé Právo napsalo 16. ledna krátkou zprávu s využitím ČTK o tom, že *„na Václavském náměstí v Praze se v neděli několik skupin protistátních žvlů pokusilo o provokaci dlouhodobě připravenou západními diverzními centry a některými západními rozhlasovými stanicemi – zejména Svobodnou Evropou a Hlasem Ameriky - ve spolupráci s předáky tzv. Charty 77.“* (Rudé právo, 16. 1. 1989, s. 1).

Podle Rudého práva šlo o snahu zneužít výročí sebevraždy Palacha k vyvolání protisocialistických emocí a narušení pořádku. Příslušníci pořádkových jednotek Veřejné bezpečnosti prý museli rázně zakročit, protože státní orgány takovou akci zakázaly. *„Příslušníci pořádkových jednotek Veřejné bezpečnosti rázně zakročili proti provokatérům a jimi plánovaným akcím, které znemožnili. Jedenadevadesát nejaktivnějších narušitelů předvedli.“* (Rudé právo, 16. 1. 1989, s. 1).

Od té doby se prý na udržování pořádku a klidu v centru Prahy musejí podílet příslušníci lidových milic z pražských závodů. Vyšetřovací komise Federálního shromáždění z let 1990 až 1992 konstatovala, že zatčení Havla a brutalita zásahu mocenských sil na Václavském náměstí a nestoudnost oficiální kampaně ve sdělovacích prostředcích, aktivizují veřejnost a politizují ty, kteří se dříve o společenskou situaci nezajímali. (Federální shromáždění ČSFR 1990-1992)

Na leden roku 1989 vzpomíná v knize Devětaosmdesátý disident Petr Pithart. Popisuje, jak byl během lednových dnů na Václavském náměstí, kde se s policisty a příslušníky Lidových milic srážely stovky lidí, kteří přišli uctít Palachovu smrt. Podle Pitharta jich bylo víc než kdykoliv před tím. „*Docházelo tam k brutálním zásahům. A přece ti lidé přišli druhý den znovu.*“ (Pithart 2009, s. 77). Pithart vzpomíná i na zatčení a odsouzení Václava Havla. Zdůrazňuje, že petici protestující proti jeho zatčení podepisovaly tisíce lidí včetně známých osobností. Palachův týden byl podle Pitharta mimořádnou událostí.

Havla zavřeli do vězení už ve zcela jiné společenské situaci než před deseti lety. O věci veřejné začal projevovat zájem větší počet lidí. Přidávali se především umělci a intelektuálové, kterým chyběla svoboda. (Hron 2015, s. 285).

Rudé právo 26. ledna na dotazy čtenářů, kteří se na Palachův týden psali, napsalo, že lidé přišli na Václavské náměstí ze zvědavosti, protože se u nich na pracovišti hovořilo o tom, co se tam všechno děje. „*Přišli mladí lidé ze zvědavosti, protože prý dosud neviděli na vlastní oči, co to je vodní dělo, a svou účast chápali spíše jako legraci.*“ (Rudé právo, 26. 1. 1989, s. 2).

Dne 26. ledna 1989 se začala šířit petice za propuštění Václava Havla z vězení. Petičního hnutí se účastnilo několik tisíc lidí. (Suk 2003, s. 82). Rudé právo na ni reagovalo hned 27. ledna článkem na titulní straně. V textu odsuzuje odpůrce socialismu, kteří touží po třídní odvetě za únor 1948. V článku se píše, že se připouští dialog, ale pouze s lidmi, kteří chtějí pokojnou přestavbu a zachování socialismu. S ostatními prý dialog není možný, a proto bylo na Václavském náměstí použít síly. (Rudé právo, 27. 1. 1989, s. 3).

Netrvalo dlouho a Předsednictvo Federálního shromáždění 14. února přijala vyšší tresty za rušení veřejného pořádku. Nově hrozil až roční trest (místo půlročního) nebo pokuta 20 tisíc korun (místo pěti tisíc korun). Článek, který o změnách informoval, vyšel v Rudém právu 15. února. Přijetí zákonného opatření prý bylo nutné pro „*pozitivní společenský rozvoj v zemi a vytváření podmínek pro tvořivou, klidnou práci našich občanů.*“ (Rudé Právo, 15. 2. 1989, s. 1).

Vyšetřovací komise Federálního shromáždění přijaté zákonné opatření označila za reakci oficiální státní moci na lednové události 1989. Podle komise se státní moc nesnažila o dialog, ani řešení vzniklé společenské situace politickými prostředky, nýbrž o přípravu na politický střet a potlačení opozice prostředky síly. (Federální shromáždění ČSFR 1990-1992).

Spolu s Havlem byli v lednu zatčeni i další aktivisté, byli účelově obžalováni a 21. února odsouzeni k devítiměsíčnímu trestu vězení pro trestný čin podněcování a ztěžování pravomoci veřejného činitele. 21. března u odvolací instance byl Havlův trest snížen na osm měsíců. (Hron 2015, s. 285).

Rudé právo informovalo rozsudku hned 22. února, věnovalo mu třísloupcový článek na podvalu na druhé straně vydání. Titulek zněl: „*Podněcovatelé výtržností před soudem.*“ Podtitulek informoval o tom, že V. Havel dostal nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání devíti měsíců. „*Obžaloba Václavu Havlovi kladla za vinu, že prostřednictvím vysílání zahraničních rozhlasových stanic BBC a Svobodná Evropa opakovaně utvrzoval občany hlavního města Prahy i z dalších míst Československa, aby nerespektovali rozhodnutí Obvodního národního výboru v Praze 1 zakazující veřejné shromáždění v souvislosti s tzv. vzpomínkovým aktem na Jana Palacha.*“ (Rudé právo, 22. 2. 1989, s. 2)

Havel totiž v lednu 1989 obdržel dopis od anonymního pisatele, který mu oznámil, že se demonstrativně upálí stejně jako Jan Palach pře dvaceti lety. Havel pisatele prostřednictvím zahraničních médií vyzval, ať to nečiní a přidá se k pokojnému odporu proti normalizačnímu režimu na demonstracích, které se konaly od 15. do 21. ledna. (Hron 2015, s. 285).

Havel podle zpravodajů Rudého práva opakovanými projevy v zahraničních médiích vybízel k občanské neposlušnosti a nerespektování a ignoraci rozhodnutí státního orgánu. Havel se

podle Rudého práva obhajoval s tím, že shromáždění bylo míněno jako pietní akt, a nikoliv jako veřejná manifestace. Obhajoba prý neuspěla ani s námitkami, že vystoupení v zahraničních rozhlasových stanicích nemohla ovlivnit účast osob na nepovoleném shromáždění na Václavském náměstí. Havel byl obžalován také za to, že 16. ledna ani po výzvách pořádkových jednotek Veřejné bezpečnosti neopustil prostor. Havel prý obžaloval opakované výzvy. (Rudé právo, 22. 2. 1989, s. 2).

Rudé právo nepřineslo žádné informace, které Havel před soudem popsal. V závěrečné řeči například řekl, že Charta 77 už 12 let upozorňuje státní orgány na nezdravé a krizové jevy a na porušování ústavních práv. „*Dvanáct let státní moc ignoruje naši iniciativu a jen nás za ni zavírá a pronásleduje,*“ prohlásil před soudem Havel. (Hron 2015, s. 294).

Sám Havel popsal odsouzení 21. února v rozhovoru s Karlem Hvižd'alou v roce 2005. Podle Havla jeho zavření zasluhuje zvláštní pozornost, protože mnoho vypovídá o dějích, které předcházely listopadové regulaci. „*Tehdejší mluvčí Charty 77 měli u pomníku svatého Václava, nedaleko místa, kde se to stalo, položit květiny. Já jsem se rozhodl postávat na chodníku a zdálky to pozorovat, abych v případě, že policie nějak zasáhne, mohl o tom včas podat zprávu přátelům a zahraničním médiím. Policie skutečně zasáhla, ale udělala to tak neobvykle, že probudila zájem kolemjdoucích, která záhy přerostl ve velikou spontánní manifestaci. Lapili mě až cestou domů, nesmyslně mne odsoudili na základě falešných výpovědí, a tím celým významně přispěli ke změně poměru u nás; působilo to téměř jako sabotáž. Hned se totiž zvedla velká vlna protestů, a to nejen ze zahraničí, ale i doma: petiční archy za moje propuštění už téměř masově podepisovali i zdejší povolení umělci, především divadelníci. To režim zřejmě neočekával a byl tím velmi zaskočen, protože nevěděl, co s tím: jednotlivé disenty není problém zavřít, ale zavřít všechny známé herce? Toho se už nemohli odvážit,*“ vzpomínal Havel. (Havel 2006, s. 37).

Kromě Havla byli během Palachova týdne zatčeni například Stanislav Penc, Petr Placák nebo Alexandr Vondra. Městský soud v Praze 4. dubna přezkoumal jejich zatčení a potvrdil rozsudek. 5. dubna o tom Rudé právo informovalo v článku „Rozsudek nad iniciátory výtržností potvrzen.“ Rozsudek zněl podobně jako u Havla. Obžalovaní narušili veřejný pořádek a bránili normálnímu provozu v horní části Václavského náměstí. (Rudé právo, 5. 4. 1989, s. 2).

Václav Havel byl z vězení propuštěn po uplynutí poloviny trestu, 17. května 1989. Atmosféra a nálada ve společnosti se výrazně posunuly, na což mělo vliv i polské a maďarské politické tání. (Hron 2015, s. 305).

Dva kongresmani USA dokonce počátkem února navrhli Havla na Nobelovu cenu míru. Do poloviny roku shromáždil československý Výbor na podporu udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi skoro čtyři a půl tisíce podpisů. V různých zemích se před československými velvyslanectvími konaly mítinky za jeho propuštění. Počátkem dubna zahájil činnost československý Výbor na podporu žádosti Václava Havla o podmíněčné propuštění z výkonu trestu, který získal tři a půl tisíce podpisů. Mnoho evropských divadel zařazovalo do svého repertoáru Havlovy hry. Americký dramatik Arthur Miller zveřejnil 29. ledna protestní text, jehož závěr byl během roku 1989 často opakován. „*Svět ví, že budoucnost je v Havlově cele, kolem ní je minulost.*“ (Suk 2003, s. 82).

Rudé právo o Havlově propuštění informovalo na třetí straně zprávou z ČTK. Havel podal žádost o podmíněčné propuštění 27. dubna. Napsal v ní, že uložené úkoly plní ve stanovených lhůtách a s největší pečlivostí a že k jeho chování není připomínek. (Rudé právo, 18. 5. 1989, s. 3).

5.2 Několik vět

Krátce po odchodu z vězení Havel inicioval petici Několik vět. Petice byla zveřejněna 29. června, do 17. listopadu se k petici přidalo na čtyřicet tisíc signatářů, kteří později založili Občanské fórum, které se během jednoho týdne stalo celonárodním protitotalitním hnutím a zasloužilo se o pád komunistického režimu. (Hron 2015, s. 305).

Text petice Několik vět byl krátký a srozumitelný, obsahoval základní požadavky. Hlavní myšlenkou byla výzva státní moci, aby zahájila s veřejností dialog o změně politických poměrů. (Suk 2003, s. 84). Signatáři žádali také propuštění politických vězňů, ukončení omezování svobody a shromažďování. (Vodička, Cabada 2003, s. 76). Text petice odvysílala ve čtvrtek 29. června 1989 rozhlasová stanice Svobodná Evropa, spolu s nimi i jména signatářů. Rudé právo se snažilo signatáře zdiskreditovat. 30. června vydalo článek „Kdo seje vítr.“

„Včera vpozdvečer vysílala jedna z amerických vysílaček text s názvem *Několik vět. Jde o výzvu ke konfrontaci se socialistickým státem, s naším společenským zřízením, obsahující požadavky na uznání charty a jejich odnoží, umožnění jejího volné rozkladného působení, rozbití jednotných odborů a dalších společenských organizací, návrat k neomezenému soukromému podnikání. Je to výzva k výprodeji socialismu,*“ stojí v článku. (Rudé právo, 30. 6. 1989, s. 2). V závěru článku stojí výhružka. „*Kdo seje vítr, sklídí bouři. Je na čase, aby si každý, kdo se pokouší hrát s ohněm, tuto pravdu uvědomil.*“ (Rudé právo, 30. 6. 1989, s. 2).

Václav Havel vzpomínal, že režim dával velkou publicitu umělcům, kteří petici *Několik vět* odsoudili. Podle Havla je to velmi brzo mrzelo, protože *Několik vět* žádalo velmi stručně obnovu základních občanských svobod. (Havel 2006, s. 38).

Rudé právo se petici věnovalo i v dalším vydání 1. července 1989. Na titulní straně ve zprávě o zasedání předsednictva ÚV KSČ petici znovu odsoudilo. Petici označilo za provokační podpisovou akci některých nezákonných skupin, které se s pomocí některých politických kruhů Západu snaží vytvářet napětí ve společnosti a mají za cíl destabilizovat poměry v Československu. „*Jsou to nebezpečné snahy, kterým je potřeba všude postavit se co nejrozhodněji na odpor,*“ burcovalo Rudé právo. (Rudé právo, 1. 7. 1989, 1). Petici *Několik vět* se věnovalo i na druhé stránce v článku „*Co mají za lubem*“. (Rudé právo, 1. 7. 1989, 2).

Rudé právo se petici věnovalo i v následujících dnech. 5. července odpovídalo na dotaz čtenáře, proč deník nezveřejní požadavky, které tak kritizuje. Odpověď zněla, že neexistuje jediný důvod, proč by mělo Rudé právo publikovat informace, které připravily skupiny stojící mimo zákon. Petice je prý v příkrém rozporu se zájmy socialistického

Československa a jediným cílem výzvy je rozvrat společnosti. (Rudé právo, 5. 7. 1989, 2) V dalších textech Rudé právo obhajuje odsouzení politických vězňů, 22. července otisklo dopis z Mnichova, který se snaží zdiskreditovat signatáře petice tím, že celá podpisová akce je předem připravená a režírovaná Západem. (Rudé právo, 22. 7. 1989, 3). 26. července otisklo Rudé právo článek o tom, že lidé z celé republiky posílají Ústřednímu výboru KSČ dopisy, ve kterých odsuzují obsah výzvy *Několik vět* a jejich přáním je v klidu pracovat a žít. Lidé prý podporují ráznější postup proti signatářům. (Rudé právo, 26. 7. 1989, 1).

Ve vydáních Rudého práva se během léta pravidelně tiskly stížnosti lidí, kteří petici nepodepsali, a přesto prý byli uváděni mezi signatáři. Ačkoliv komunistický režim zahájil v médiích proti Několika větám bubnovou palbu, během dvou měsíců podepsalo petici 20 191 československých občanů. (Vodička, Cabada 2003, s. 76).

Rudé právo ale také zamlčovalo informace o komunistických funkcionářích. Takovým příkladem může být například situace z 18. července, kdy Rudé právo psalo o návštěvě generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše Západočeského kraje, ale jeho projev v Červeném Hrádku ze 17. července 1989 neotisklo. Vybrané pasáže, které Jakeše nejvíce zesměšňovaly, vysílala Svobodná Evropa. Dnes je přepis Jakešova projevu veřejný. Jakeš v něm například mluvil o tom, kolik berou umělci.

„Vždyť ty umělci, kteří to podepsali. Žádný z nás nebere takový platy, prostě, jako berou oni. No já dostávám jednou ročně výpis, těch umělců, seznam těch umělců, který dostávají nad těch sto tisíc korun platu, tedy vydělaj si nad sto tisíc korun. No tak řekněme paní Zagorová, je to milá holka, všechno, no ale ona už tři roky po sobě bere šest set tisíc každý rok. A další. Ne šestset, milion, dva miliony berou, Jandové a jiní, každý rok.“ (Projev generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše, totalita.cz)

Na konci července navštívili Československo zástupci Solidarity už jako zástupci polského parlamentu. Československá vláda byla nucena, ač velmi nerada, je přijmout. (Vodička, Cabada 2003, s. 78).

Představitelé Solidarity se sešli také s chartisty. To na stránkách Rudého práva odsoudil člen předsednictva ÚV Čs. strany socialistické a člen zahraničního výboru Sněmovny lidu Federálního shromáždění Luděk Kapitola. Uvedl, že nikdo nebrání představitelům Solidarity v soukromých návštěvách, ale když se setkali se zástupci charty, bylo to mu v zahraničních sdělovacích prostředcích věnována publicita. *„A to dokonce v tom smyslu, že během uskutečněných jednání bylo hovořeno o otázkách týkajících se našeho vnitropolitického vývoje, pak se celá záležitost dostává do zcela jiného světla. Je proto, podle mého soudu, na místě charakterizovat tuto návštěvu a její průběh jako vměšování se do našich vnitřních záležitostí.“* (Rudé právo, 28. 7. 1989, 1).

5.3 Výročí 21. srpna a klidný začátek podzimu

Mezi opozičními proudy vyvolalo výročí 21. srpna 1968 spor o tom, jak k datu přistoupit. Část lidí chtěla pořádat protirežimní demonstrace, zatímco Havel považoval za nejdůležitější prvek opoziční činnosti a demonstrace pro něj byly až krajním řešením. Místo demonstračních mítinků doporučil lidem podepsat petici Několik vět. Státní moc se však demonstrací 21. srpna velmi obávala. (Suk 2003, s. 85).

V období od poloviny do 22. srpna byla v Československu dokonce uplatňována cenzura dozorem přímo v redakcích. Pracovníci FÚTI přímo dohlíželi v redakcích ústředních deníků, jestli se v připravovaných článcích neobjeví nějaká informace, nebo zda se neotiskne fotografie či karikatur, která by z pohledu KSČ nevhodně odkazovala na výročí 21. srpna 1968. Zvýšená pozornost byla věnována i Československému rozhlasu a Československé televizi. (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s. 357).

Výročí okupace z roku 1968 se Rudé právo 21. srpna 1989 věnuje až na straně 6, kdy přeložilo rozhovor s vojenským náčelníkem ze sovětské listu Izvestija. Vpád vojsk do Československa ze srpna 1968 je hájen s tím, že Západ chtěl rozložit socialistické společenství a sázel právě na Československo. „*V těžké a složité mezinárodní situaci jsme měli jediné přání - semknout se a nedopustit válku,*“ vysvětluje voják. (Rudé právo, 21. 8. 1989, 6). Ministr vnitra ČSSR František Kincl o bezpečnostní situaci 21. srpna 1968 napsal, že se „*protivníkovi nepodařilo vyvolat na více místech v ČSSR hromadná protispolečenská vystoupení.*“ (Suk 2003, s. 85).

Září a říjen přinesly rozčarování pro ty, kteří toužili po změně. Ve svobodném světě si kladli otázky, proč se Češi a Slováci ještě nepohnuli a proč tolerují zdiskreditovaný systém. (Suk 2003, 86). Příčinou může být, jak podotýká Vodička s Cabadou, že k základním charakteristikám české politické kultury patří jakýsi pragmatismus a příklon k řešení konfliktů konsenzem a relativně nízká ochota k politické participaci a veřejnému angažmá. (Vodička, Cabada 2003, s. 181).¹²

¹² Pragmatismus a „nezájem“ o veřejnou, politickou sféru života může způsobovat to, že Češi nemohli u mnoha změn žádné možnosti podílet se na přijetí rozhodnutí. Česká politická kultura se tak formuje v konfrontaci s pocitem, že početní slabost českého národa jej předurčuje k očekávání vnějších zásahů. Tento pocit vyplývá z události roku 1938 a pasivity Západu při okupaci Československa v roce 1968. (Vodička, Cabada 2003, s. 166).

Během října se proti režimu postavili novináři z oficiálních tiskovin, kteří se spojili se svými kolegy v samizdatových a podzemních tiskovin. Petici novinářů, která požadovala svobodu slova, podepsalo 895 signatářů novinářských profesí. (Müllerová, Hanzel a kol. 2009, s. 19).

V druhé polovině října se pozornost začala přesouvat k výročí vzniku Československé republiky. (Suk 2003, s 85). Ani říjnová manifestace, které se neúčastnilo o mnoho víc občanů než manifestace v srpnu, změnu nepřinesla.

Rudé právo 30. října otisklo článek o tom, že na Václavském náměstí se sešly asi tři tisíce lidí a zneužily výročí k demonstraci. Článek vyznívá posměšně zejména k zahraničním médiím. *„Několik desítek západních novinářů čeká s napětím na senzaci. Jejich pobíhání místy působí až komicky. Kdekoliv se objeví větší skupinka lidí, okamžitě tam spěchají s televizními kamerami.“* (Rudé právo, 30. 10. 1989, 2).

Po říjnové demonstraci bylo zřejmé, že československým režimem otřesou jen masové nepokoje. Jako poslední příležitost k uspořádání účinné protestní akce se nabízel Den lidských práv, a tak organizátoři petice Několik vět svolali na 10. prosince do Prahy její signatáře. (Suk 2003, s. 85).

Havel k tomu řekl, že opozice se v té době nenořila v bahně, ale zažívala období hektické práce. *„Byl to čas jakési přede hry naší revoluce, kdy se začínalo zhodnocovat vše, co jsme dvacet let či déle dělali a o čem nebylo vůbec jisté, že se to někdy prakticky zhodnotí.“* (Havel 2006, s. 39).

Zároveň však Havel připouští, že se poměry v Československu měnily podstatně pomaleji než v jiných zemích. Podle něj to mělo spoustu důvodů. Okupace z roku 1968 měla podle Havla za následek vznik jednoho z nejrepresivnějších a nejkonzervativnějších komunistických režimů.

„Takže zatímco jinde už dávno probíhaly různé reformy a vanul svobodnější vítr, u nás se tvrdě zavíralo. Společnost byla zdemoralizovaná, nikdo už ničemu nevěřil, každý se bál. K české národní výbavě už tradičně patří určitá zesílená opatrnost, nedůvěra ke změnám,

pomalost, neochota k obětem, vyčkávavost a skepse. Češi prostě dlouho váhají, čekají na vhodný okamžik, ale to, co potom – pokud možno bez velkých obětí – provedou, stojí za to.“ (Havel 2006, s. 39).

5.4 Revoluce

Události však měly rychlejší spád. Svou roli hrál i pád Berlínské zdi 9. listopadu 1989. Napjatá situace během října a začátku listopadu kulminuje a ke střetům dochází stále častěji i na jiných místech republiky, například v Teplicích či Bratislavě. Studenti na 17. listopadu na 16:00 na pražský Albertov svolávají studentskou manifestaci. Leták, který vyzývá k účasti na manifestaci, má název: „Vezmi s sebou květinu.“ Studenti píšou, že si chtějí připomenout 50. výročí událostí, ke kterým došlo v souvislosti s pohřbem studenta lékařské fakulty UK Jana Opletala. „Nechceme jen pietně vzpomínat tehdejších tragických událostí, ale chceme se aktivně přihlásit k ideálům svobody a pravdy, za něž jejich účastníci obětovali své životy. Neboť i dnes jsou tyto ideály vážně ohroženy a my se nechceme dát zahanbit svými vysokoškolskými kolegy, kteří na ně před 50 lety odvážně vystoupili,“ stojí v letáku. (Deset pražských dnů 1990, s. 15).

Rudé právo se výročí 17. listopadu věnuje v několika článcích, připomíná především boj proti nacismu. O chystané manifestaci studentů nic nepíše. Hlavní politickou akcí 17. listopadu v Rudém právu bylo slavnostní zasedání Československé ústředí vysokoškoláků Socialistického svazu mládeže, předsednictva ÚV SSM a sekretariátu Mezinárodního svazu studentstva ve velké aule historického Karolina. (Müllerová, Hanzel a kol. 2009, s. 31).

V 16:00 se na Albertově schází patnáct tisíc vysokoškoláku. Nad hlavami mají transparenty, kterými otevřeně vyjadřují své postoje k současnosti.¹³ U botanické zahrady kolem půl sedmé dochází k prvním konfliktům se státní mocí. Průvod protrhne policejní kordon a jeho příslušníci zaútočí pendreky. Průvod je po celou dobu ukázněný a přesouvá se k Národnímu divadlu a na Národní třídu a pokračují na Václavské náměstí.

¹³ Studenti měli transparenty s hesly: Kdo, ne-li my? Kdy ne-li teď? Dialog se nedá vést na ulici. Přestaňte bít studenty. Při pochodu k Vyšehradu skandovali: Václavák - Ať žije Havel - Svobodné volby - Zahod'te pendreky. (Müllerová, Hanzel a kol. 2009, s. 34).

Mezitím k obchodnímu domu Máj přijíždí pohotovostní pluk a jeho příslušníci, kteří brutálně bijí lidi vytažené z davu. U jazykové školy naproti Albatrosu leží bezvládné tělo mladého člověka, později se ukáže, že to byl důstojník Státní bezpečnosti Ludvík Zifčák. Ve 21:16 konstatují bezpečnostní složky obnovení veřejného pořádku. Objevují se úvahy, že zásah pořádkových sil mohl mít těžce raněné i mrtvé. Všichni mluví o tom, že zákrok byl surový záměrně. Parlamentní vyšetřovací komise později zjistila, že zraněno bylo na 600 lidí. V prvních třech dnech po zákroku bylo ošetřeno 95 občanů a do konce listopadu 162 lidí, 35 jich bylo hospitalizováno. Poraněno bylo 143 nezletilých, nejmladšímu bylo 13 let. Sedm lidí utrpělo těžkou újmu na zdraví – zhmoždění plic, zhmoždění mozku poškození ledvin či zlomeniny obličejových kostí. (Müllerová, Hanzel a kol. 2009, s. 36-37).

Rudé právo se demonstraci věnovalo jednosloupcovým článkem na první straně. Zpravodajka listu píše, že akce měla rozporuplnou tvář. „*Ukázala, jak studenti touží hovořit nahlas a otevřeně o svých problémech, že vyžadují rychlejší postup společenských přeměn a také, jak snadno se nechají strhnout k radikalismu.*“ (Rudé právo, 18. 11. 1989, 1).

V článku se dále píše, že se „*ve skandovaných pokřicích objevovala a postupně převládala hesla, která napadala představitele KSČ, vedoucí úlohu komunistické strany, požadovala zrušení milicí, demisi vlády, svobodné volby a podobně.*“ (Rudé právo, 18. 11. 1989, 1).

Rudé právo v závěru konstatuje, že k udržení veřejného pořádku v centru Prahy byli povoláni příslušníci Veřejné bezpečnosti, kteří ověřovali totožnost účastníků demonstrace. Mezitím 19. listopadu v pražském Činoherním klubu vzniklo Občanské fórum, které sjednotilo nezávislé iniciativy, představitele církví či uměleckých svazů. Neformální a všemi respektovanou hlavou hnutí se stal nejznámější československý disident Václav Havel. (Suk 2003, s. 483).

O den později, 20. listopadu, Federální a obě republikové vlády vyzvaly herce a studenty k okamžitému návratu k práci a studiu. V ten samý den na pražském Václavském náměstí spontánně demonstroval svůj odpor ke komunistickému režimu přes 100 tisíc občanů. Výbor Občanského fóra se na svém podvečerním zasedání usnesl, že se postaví do čela demonstrací a zároveň vyzval předsedu vlády Ladislava Adamce k zahájení politických rozhovorů. (Suk 2003, s. 484).

Rudé právo 20. listopadu psalo o tom, že demonstrace jsou pokusem vyvolat společenský neklid. Titulek zní: Rozhodně proti provokacím. „*V posledních dnech se různé skupiny osob snaží za aktivní podpory některých západních sdělovacích prostředků, zejména rozhlasových a televizních stanic, vyvolat konfrontaci se státní mocí, destabilizovat politickou situaci, navodit ovzduší společenského neklidu v naší zemi. Jsou organizovány různé trzny, jsou vyhlašovány výzvy ke stávkám,*“ stojí v článku. (Rudé právo, 20. 11. 1989, s. 1)

21. listopadu Rudé právo otisklo prohlášení vlád ČSSR, ČSR a SSR, ve kterém opět odmítají provokace. „*Nechceme jít cestou konfrontace, kterou se nám pokoušejí určité protisocialistické živly vnutit. Žádná vláda nemůže trpět porušování ústavy a zákonů své země.*“ (Rudé právo, 21. 11, 1989, s. 1) V týdnu od 21. do 27. listopadu probíhaly v Praze i Bratislavě i dalších městech protirežimní manifestace. Předseda vlády Adamec jednal se zástupci Občanského fóra a přislíbil, že proti demonstracím nebude použito síly. (Suk 2003, s. 484).

5.5 Ve světle největších proměn

27. listopadu 1989 Rudé právo vytisklo přílohu, která se věnovala sobotnímu zasedání ÚV KSČ. V příloze je například rozhovor s předsedou vlády Ladislavem Adamcem, který hovoří o dialogu s občanským fórem. (Rudé právo, 26. 11. 1989, zvláštní vydání, s. 2)

Už v rozhovoru s Adamcem lze najít určitou změnu tónu, změnu ve stylu psaní, v jazyce. Podobně je tomu například v článku, který vyšel 30. listopadu a týkal se prohlášení Federálního shromáždění ČSSR o vnitropolitické situaci. „*Federální shromáždění Československé socialistické republiky jako představitel lidu Československa u vědomí vážnosti situace a přihlížejíc k požadavkům, které zazněly na masových shromážděních studentů, mládeže a širokých vrstev občanů, se hlásí ke všem progresivním požadavkům, které směřují k dalšímu rozvoji socialistických společenských vztahů, ke zdokonalení socialistické demokracie a k zlepšování životních podmínek obyvatelstva.*“ (Rudé Právo, 30. 11. 1989, s. 1).

V prohlášení se sice hovoří stále o „socialistické demokracii“, ale z článků Rudého práva pomalu mizí slova jako samozvanci či ztroskotanci, rozvraceči národa. Souvisí to také s tím,

že 29. listopadu Federální shromáždění odhlasovalo změnu ústavy, z níž vypustilo články o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a v Národní frontě a článek o marxismu-leninismu jako státní ideologii. Ustavila se parlamentní komise pro dohled nad vyšetřováním událostí 17. listopadu 1989. Předseda Federálního shromáždění Alois Indra rezignoval na svou funkci. (Suk 2003, s. 486).

Nejpřekotnější vývoj byl zřejmě v prosinci, jak v Československu, tak na stránkách Rudého práva. Už 1. prosince 1989 Rudé právo informovalo, že se od 4. prosince ruší výjezdní doložky, které platily od roku 1968. (Rudé právo, 1. 12. 1989, 1)

Tentýž den se v Rudém právu objevilo odsouzení okupace ze srpna 1968. „*Předsednictvo ÚV KSČ nastolilo potřebu kritického přehodnocení událostí v roce 1968 včetně okolností, za kterých došlo ke vstupu vojsk pěti socialistických států na území ČSSR, a doporučilo k tomu vytvořit pracovní skupinu.*“ (Rudé právo, 1. 12. 1989, s. 1). V ten samý den Rudé právo informovalo také o přijetí změny Ústavy ČSSR, která byla schválena na společné schůzi Sněmoven Federálního shromáždění dne 29. listopadu 1989. 2. prosince se v příloze Rudého práva objevila zpráva z tiskové konference Občanského fóra v Laterně magie, která se konala 27. listopadu. Stejný den v Rudém právu na páté straně vyšel rozhovor s Václavem Havlem. Opět je vidět změna v rétorice Rudého práva, které samo přiznává, že doposud nedalo Havlovi prostor vyjádřit se, i když o něm napsalo mnoho článků.

„*Užitečný dialog vyžaduje vzájemnou znalost partnerů. V případě dramatika Václava Havla, jednoho z představitelů Občanského fóra, bylo sice v Rudém právu publikováno leccos, ale jemu samotnému slovo dáno nebylo. Tuto mezeru má vyplnit následující rozhovor.*“ (Rudé právo, 2. 12. 1989, s. 5).

V perexu se dále píše, že Havel se narodil 5. října 1936 v Praze, je absolventem divadelní fakulty AMU, autorem několika divadelních her. Rudé právo také uvádí, že patřil mezi první mluvčí Charty 77 a byl několikrát vězněn. Hned v první otázce redaktor Jan Lipavský konstatuje, že Havel zajisté nemá Rudé právo dvakrát v lásce. Havel odpovídá s tím, že Rudé právo o něm moc dobře nepsalo, ale teď není čas na rekriminaci minulosti, ale musíme myslet do budoucnosti. Havel dále v rozhovoru říká, že Rudé právo o něm udělalo obraz nabobtnalé černé kroniky. Rudé právo dokonce otisklo Havlova slova o tom, že slovo

socialismus „ztratilo v československém jazykovém kontextu smysl. My prostě nevíme, co znamená. To slovo by se muselo nejprve nově definovat, stalo se totiž zaříkadlem. Všechno, co se vládnoucí skupině nelíbilo, co jí bylo nepohodlné, co si počínalo svobodně, nazvala antisocialistickým. A sama sebe identifikovala se socialismem.“ (Rudé právo, 2. 12. 1989, s. 5) Havel dále říká, že slovo socialismus bylo znehodnoceno. Kritizuje také, že v posledních dvaceti letech nemohly vycházet jeho knihy.

Ve stejný den vyšel na titulní straně Rudého práva návrh akčního programu komunistické strany. V článku se píše, že současné události mají příčiny v hluboké nespokojenosti lidí s dosavadním administrativním a byrokratickým pojetím socialismu. Samo Rudé právo uznává, že vývoj společnosti se značně vzdálil ideálům socialismu. Sice se pořád hovoří o ideálech socialismu a marxismu-leninismu, ale sama strana přiznává, že byla demagogická. (Rudé právo, 2. 12. 1989, s. 1). To je opět velmi výrazná změna v diskurzu.

8. prosince Rudé právo informovalo o tom, že předsednictvo ÚV KSČ na svém čtvrtletním zasedání vyloučilo Miloše Jakeše a Miroslava Štěpána z řad členů KSČ. „Byli vyloučeni za hrubé politické chyby při řešení společenského napětí, zejména událostí 17. listopadu 1989 v Praze.“ (Rudé právo, 8. 12. 1989, 1).

Nutno připomenout, že právě během těchto dní došlo k velkému obratu. Protože ještě 18. listopadu Rudé právo psalo o demonstraci ze 17. listopadu jen v jednosloupcovém článku a kritizovalo studenty, že se nechají snadno strhnout k radikalismu, jak bylo uvedeno výše. V neděli 10. prosince vznikla federální vláda spolu s intencemi Občanského fóra. Ve vládě sedělo sedm ministrů za Občanské fórum, což je asi jedna třetina a může se to zdát málo ale jednalo se o přelomový politický zisk. (Suk 2003, s. 104).

Den před tím, 9. prosince večer, oznámil prezident Gustáv Husák, že v pondělí odstoupí ze své funkce, aby ulehčil další vývoj. (Suk 2003, s. 202).

V ten samý den Občanské fórum vyhlásilo kandidaturu Václava Havla na prezidenta. Rudé právo se událostem věnovalo na prvních stranách, i když kandidaturu Havla nezmínilo, ani se nevěnovalo demonstracím několika set studentů před budovou Federálního shromáždění za zvolení Havla prezidentem. Zajímavé je také prolistovat stranami dalšími. Například 11.

prosince se v „Diskusní tribuně“ na čtvrté straně objevují apely lidí, aby členové KSC nezaněvěřeli na stranu a nabádají je k podpoře. Například čtenář Jan Hříbňák píše: *„Záleží i na nás, komunistech, jak se zachováme my všichni, pasivní i ukřivdění, abychom přehodnotili uplynulou dobu. Nevystupujme ze strany teď, kdy je v tísní, a neztrácejme svou tvář.“* (Rudé právo, 11. 12. 1989, s. 4) 12. prosince Rudé právo informovalo o tom, že Havel poskytl rozhovor Sovětské televizi. Havel se vyjádřil k členství Československa ve Varšavské smlouvě. Rudé právo citovalo Havlův názor, že ideálem je Evropa jako mírové společenství a k tomu patří rozpuštění bloků.

Důležitou událostí pro Rudé právo byl 15. prosinec, kdy předsednictvo ústředního výboru KSC rozhodlo uvolnilo na vlastní žádost Zdeňka Hořeního z postu šéfredaktora Rudého práva a pověřilo řízením redakce zástupce šéfredaktora Zdeňka Porybného. (Rudé právo, 16. 12. 1989, s. 1).

KSC otiskla prohlášení z mimořádného sjezdu strany. V něm veřejně doznala všechny chyby, omyly a deformace namířené „proti lidskosti a demokracii“ a omluvila se všem občanům „postiženým neoprávněnými represemi“ včetně chartistů a vyloučených komunistů. (Šmídová-Matoušová 2012, s. 64).

Snad největší zlom, alespoň navenek, přišel 18. prosince, kdy na titulní straně vyšel článek, respektive úvodník Zdeňka Porybného s názvem Omluva. *„V našem listu vyšla v uplynulých letech i zcela nedávno celá řada článků, které si naše redakce nemůže dát za rámeček. Společné pro ně bylo nahrazení seriózní politické argumentace osobním osočováním a skandalizováním lidí, kteří měli jiné názory než vedení KSC. Články jako Práskač, Kdo je Václav Havel, Dubčekova cesta od tragédie ke frašce však nevyjadřovaly tehdy, a tím spíše nevyjadřují dnes, kdy jsme moudřejší zkušenostmi minulých dnů názory a postoje většiny redaktorů Rudého práva, jejichž mínění však tehdejší vedení strany nezajímalo. Omluva všem, jimž se na stránkách Rudého práva ublížili, je na místě, a jménem svým i jménem redakce, jejímž řízením jsem byl pověřen, zde činím.“* (Rudé právo, 18. 12. 1989, 1).

Porybný v úvodníku nastiňuje plán přeměnit list z orgánu ÚV KSC v list celé strany, které bude otevřeno všem myšlenkovým směrům usilující o obrození humanistických a demokratických principů. O den později, 19. prosince 1989, Rudé právo na čtvrté straně

otisklo plné znění prohlášení Charty 77 a petice Několik vět. Přitom ještě v polovině září byl kvůli organizaci petice Několik vět uvězněn jeden ze tří mluvčích Charty Alexandr Vondra, propuštěn byl až 10. listopadu, den po pádu Berlínské zdi. (Suk 2003, s 92).

21. prosince 1989 vyšlo na titulní straně Prohlášení k občanům ČSSR, ve kterém mimořádný sjezd KSČ takřka uznal své chyby. „*Chápeme veřejnou lekci, která nám, komunistům, byla udělena v posledních týdnech. Naše doznání všech chyb, omylů, všech deformací proti lidskosti a demokracii není jen prázdné gesto. Omlouváme se naší mládeži i všem občanům, kteří byli postiženi neoprávněnými represemi. Omlouváme se dětem těch rodičů, které trpěly postihy ještě v dalších generacích. Omlouváme se za veškerá příkoří i členům strany, kteří za svoje reformní postoje, za nesouhlas s protizákonným vstupem vojsk pěti spojeneckých zemí v roce 1968 museli KSČ opustit a ztratili postavení rovnoprávných občanů. Rovněž cítíme povinnost vyjádřit politování nad tím, jak bývalé stranické vedení v uplynulých letech hrubě a nezákonně nerespektovalo právo na vyjádření názorů nezávislých občanských iniciativ včetně Charty 77. Jsme si vědomi i odpovědnosti celé naší členské základny, že tomu nedokázala zabránit.*“ (Rudé právo, 21. 12. 1989).

Prohlášení končí tím, že bezpráví, které neodpovědní činitelé státu a strany spáchali na mládeži 17. listopadu 1989, se nesmí už nikdy opakovat.

V závěru roku 1989, 29. prosince, byl na slavnostním zasedání Federálního shromáždění ČSSR na Pražském hradě jednomyslně zvolen Václav Havel československým prezidentem. Studenti vysokých a středních škol ukončili stávkou. (Suk 2003, s. 490). „Tím byla fakticky zahájena transformace československé společnosti a jejího ekonomického, společenského a politického života.“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2019, s 390).

Závěr

Diplomová práce na základě kvalitativní analýzy charakterizuje, jak články, které vycházely v Rudém právu do konce listopadu 1989, v rámci propagandy a manipulace zkreslovaly realitu, zamlčovaly informace a referovaly o událostech takovým způsobem, který vyhovoval vládnoucí garnituře. Práce využívá metodu kvalitativního výzkumu zkoumání dokumentů.

Články Rudého práva jsou v ostrém kontrastu vzpomínek přímých aktérů událostí roku 1989, například Václava Havla nebo Petra Pitharta, kteří tehdejší dobu popsali z vlastního pohledu. Obraz společnosti a událostí, které podávalo Rudé právo, se výrazně liší od reality popsané v historické odborné literatuře.

Diplomová práce zároveň popisuje propojení Rudého práva a Ústředního výboru KSČ a poukazuje na to, jak se žurnalisté museli řídit pokyny shora, manipulovat s událostmi, které se režimu nehodily a očerňovat lidi, kteří měli jiný názor než vládnoucí strana. Rudé právo se z velké části řídilo nařízeními, která dostávalo z ÚV KSČ, což mimo jiné potvrzuje i fond 1202 „Tiskové podniky KSČ, Praha“, který je uložen v Národním archivu a který jsem prozkoumala a prostudovala zápisy ze všech schůzí redakčních rad, které v roce 1989 proběhly.

Redaktoři dostávali příkazy, jak psát například o Václavu Havlovi, jaká témata mají upřednostňovat, jaká upozadovat. Nutné je zdůraznit, že sami redaktoři vznášeli směrem k ÚV KSČ otázky, jak mají psát o opozičních proudcích, jestli se jim vyhnout nebo o nich informovat. Redakce Rudého práva například řešila, zda mají kritizovat Václava Havla, protože to může vyvolávat u lidí opačný efekt a zvyšovat chartistům popularitu. Dostalo se jim instrukcí, že mají zcela jasně orientovat veřejnost v názoru na to, co je socialistické a co protisocialistické a zveřejňovat stanovisko strany k nepřátelským aktivitám.

Důraz je v diplomové práci kladen také na teorii kvalitativního výzkumu, úvodu do tématu skrz první kapitulu, která uvádí čtenáře do situace v Československu v roce 1989 a také charakteristice Rudého práva. Podkapitoly o Rudém právu popisují, jak noviny vypadaly vizuálně, jak redakce fungovala či jaký redaktoři dostávali plat, ale věnují se také lexikální části článků a ukazují, jak režim vlastně používal „vlastní jazyk.“

Diplomová práce také ukazuje, jak se změnil obsah Rudého práva v souvislosti se změnami v Československu po revoluci, jak se proměňovalo vyznění textů, která nová témata se začala v listu objevovat, jak se vyvíjel jazyk a rétorika periodika.

Sebereflexe a uvolnění v Rudém právu však nepřišly ihned po 17. listopadu 1989 a ani ve chvíli, kdy už bylo jasné, že je režim neudržitelný. Rudé právo drželo ve vnitropolitickém obsahu stranickou linii i v přelomových dnech a články nezačaly bezprostředně po revoluci procházet proměnou, jak původní hypotéza předpokládala.

Částečná sebereflexe nastala především až druhý týden v prosinci. Za jeden z přelomových okamžiků považují, když Rudé právo 8. prosince připustilo chyby při zásahu proti studentům 17. listopadu 1989. Snad největší zlom přišel 18. prosince, kdy se Rudé právo skrz pověřeného šéfredaktora Zdeňka Porybného omluvilo za své články.

Summary

This thesis analyzed the domestic political articles in newspaper Rudé právo, which was the central press authority of the Communist Party of Czechoslovakia from 1948 to 1989. This thesis used qualitative analysis which showed, that the content presented to the public was ideologically focused in accordance with the current propaganda line of the Communist Party.

The articles are in big contrast to memories of direct actors of actions from 1989, for example Václav Havel or Petr Pithart. The reflection of society from the view of Rudé právo is totally different from the reality described in the historical literature.

This thesis also described what topics were preferred and how the situation had change after the Velvet Revolution in November 1989. This thesis showed connection between Central Committee of the Communist party of Czechoslovakia and Rudé právo. Journalist had instructions how to write about the topics and people with different opinion.

Použitá literatura

- Andreas, Petr. 2016. *Vybírat a posuzovat*. Příbram: Pistorius & Olšanská
- Aron, Raymond. 1993. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis
- Bednařík, Petr. Jirák, Jan. Köpplová Barbara. 2019. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada
- Budín, Stanislav. 2007. *Jak to vlastně bylo*. Praha: Torst
- Cabada, Ladislav a kol. 2008. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Praha: Oeconomica
- Čermák, Vladimír. 2012. *Operace listopad 1989*. Praha: Naše vojsko
- Dočekalová, Pavla. Švec, Kamil. 2010. *Úvod do politologie*. Praha: Grada
- Dubček, Alexander. 2002. *Od totality k demokracii. Projevy, články a rozhovory, výběr 1963 – 1992*. Bratislava: Veda
- Federální shromáždění ČSFR 1990 – 1992. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_02.htm
- Fidelius, Petr. 2002. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda
- Gjuričová, Adéla a kol. 2012. *Rozdělení minulostí*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Havel, Václav. 2006. *Prosím stručně*. Praha: Gallery
- Hendl, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál
- Hron, Jan. 2015. *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968 – 1989*. Praha:

Knihovna Václava Havla

Ilowiecki, Maciej Tadeusz, Žantovský, Petr. 2008. *Manipulace v médiích*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského

Jirák, Jan, Köpplová Barbara. 2009. *Masová média*. Praha: Portál

Kocian, Jiří. 2006. *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

Kocian, Jiří. Pernes, Jiří. Tůma, Oldřich a kol. 2004. *České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848-1989*. Brno: Barrister & Principal

Končelík, Jakub, Večera, Pavel, Orság, Petr. 2010. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál

Kunc, Jiří a kol. 1996. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum

Müllerová, Alena. Hanzel, Vladimír a kol. 2009. *Albertov 16:00. Příběhy Sametové revoluce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny

Národní archiv. Tiskové podniky KSČ. fond 1202, karton 22

Národní archiv. Tiskové podniky KSČ. fond 1202, karton 23

Osvaldová, Barbora. Halada, Jan a kol. 2007. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. Praha: Libri

Pažout, Jaroslav. 2014. *Informační boj o Československu / v Československu (1945-1989)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů-Technická univerzita v Liberci

Pithart, Petr. 2009. *Devětaosmdesátý; vzpomínání a přemýšlení*. Praha: Academia

Přepis části projevu generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše v Červeném Hrádku dne 17. července 1989. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_o_jakesm_text_hradek_01.pdf

Rudé právo. 1989. „*Cílem naší společnosti je všestranný rozvoj člověka.*“ 2. ledna 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Bylo to hazardérství.*“ 12. ledna 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Slovo ke dni.*“ 14. ledna 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Zpráva ČTK.*“ 15. ledna 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Na dotazy čtenářů.*“ 26. ledna 1989, 2

Rudé právo 1989. „*Dialog – s kým a o čem.*“ 27. ledna 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Schváleno zákonné opatření k ochraně veřejného pořádku.*“ 15. února 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Podněcovatelé výtržností před soudem.*“ 22. února 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Rozsudek nad iniciátory výtržností potvrzen.*“ 5. dubna 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Podmíněné propuštění.*“ 18. května 1989, 3

Rudé právo. 1989. „*Kdo seje vítr.*“ 30. června 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ.*“ 1. července 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Co mají za lubem.*“ 1. července 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Proč nezveřejníte.*“ 5. července 1989, 2

Rudé právo. 1989. „*Co odhalil dopis z Mnichova: Scénář a režie Několika vět.*“ 22. července 1989, 3

Rudé právo. 1989. „*Lidé si přejí žít a pracovat v klidu.*“ 26. července 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Jsmo připraveni k diskusím.*“ 28. července 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Vrcholila studená válka.*“ 21. srpna 1989, 6

Rudé právo. 1989. „*Zneužili 28. října.*“ 30. října 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Demonstrace studentů.*“ 17. listopadu 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Rozhodně proti provokacím.*“ 20. listopadu 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Dialog ano – konfrontace ne.*“ 21. listopadu 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Dialog možný.*“ 26. listopadu 1989, zvláštní vydání, 2

Rudé právo. 1989. „*Prohlášení FS ČSSR.*“ 30. listopadu 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Sdělení k cestám do ciziny.*“ 1. prosince 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ.*“ 1. prosince 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Několik otázek Václavu Havlovi.*“ 2. prosince 1989, 5

Rudé právo. 1989. „*Za demokratickou socialistickou společnost.*“ 2. prosince 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ.*“ 8. prosince 1989, 1

Rudé právo. 1989. „*Rozhovor v sovětské televizi.*“ 12. prosince 1989, 2

- Rudé právo. 1989. „*Návrh prozatímního organizačního řádu.*“ 16. prosince 1989, 1
- Rudé právo. 1989. „*Omluva.*“ 18. prosince 1989, 1
- Rudé právo. 1989. „*Prohlášení Charty 77.*“ 19. prosince 1989, 4
- Rudé právo. 1989. „*Několik vět.*“ 19. prosince 1989, 4
- Rudé právo. 1989. „*Prohlášení k občanům ČSSR.*“ 21. prosince 1989, 1
- Sedláková, Renáta. 2014. *Výzkum médií; Nejužívanější metody a techniky.* Praha: Grada
- Sígl, Miroslav. 2008. *Almanach českých novinářů 1989 – 2008.* Praha: Libri
- Sládek, Zdeněk. Otáhal, Milan. 1990. *Deset pražských dnů; 17. – 27. listopad 1989.* Praha: Academia
- Suk, Jíří. 2003. *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize.* Praha: Prostor
- Šmídová-Matoušová, Olga. 2012. *Rudé právo psalo, že nás bylo málo.* Praha: Sociologické nakladatelství
- Tiskové podniky KSČ, Národní archiv, fond 1202 – Redakční rada Rudého práva, karton 22-23
- Vodička, Karel, Cabada, Ladislav. 2003. *Politický systém České republiky, Historie a současnost.* Praha: Portál
- Zpěváčková, Barbora. *Jak noviny Rudé právo referovaly o politice Československa během let 1975-1978.* Bakalářská práce (Bc). Univerzita Hradec Králové, Historický ústav Filozofické fakulty UHK. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Teze Diplomové práce

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Zpěváčková Barbora	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2018/2019	
E-mail diplomantky/diplomanta: Barbora.zpevackova@gmail.com	
Studijní obor/forma studia: Mediální komunikační studia/kombinovaná	
Předpokládaný název práce v češtině: Proměny vnitropolitického obsahu Rudého práva na sklonku roku 1989	
Předpokládaný název práce v angličtině: The change of content of newspapers Rudé právo in late 1989 in domestic policy	
Předpokládaný termín dokončení (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezí) LS 2019/2020	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Rudé právo bylo od roku 1948 až do roku 1989 ústředním tiskovým orgánem Komunistické strany Československa a jeho obsah, který byl čtenářům předkládán, byl ideologicky zaměřen v souladu s aktuální propagandistickou linií KSČ. Po Sametové revoluci 1989 se situace začala měnit a především vnitropolitický obsah začíná procházet značnou proměnou. O Rudém právu vyšlo několikero publikací, o jazyku tohoto deníku píše například Petr Fidelius v Řeči komunistické moci. Rudému právu se věnuje také Josef Benda v publikaci Vlastnictví periodického tisku v ČR v letech 1989-2006 a jeho současný stav. Rudému právu, jakožto určitému „fenoménu“, se věnují také studenti ve svých závěrečných pracích. Na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy vznikla například práce Vývoj Rudého práva v období 1972-1991, nicméně práci bylo v oponentuře vyčítáno, že je zaměřena na příliš široké období. I z toho důvodu se chci ve svojí práci zaměřit na několik měsíců, ale věnovat se jim podrobněji. Na Masarykově univerzitě byla obhájena práce o Rudém právu ve 20. letech. Tématu Rudého práva jsem se věnovala už ve svojí bakalářské práci na Univerzitě Hradec Králové, obor politologie, konkrétně jsem analyzovala články, které vycházely v domácí rubrice v letech 1975 až 1978.	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): V práci bych se chtěla zaměřit na analýzu vnitropolitických článků, které vycházely v Rudém právu tři měsíce před Sametovou revolucí v roce 1989 a po Sametové revoluci do konce roku 1989. Cílem práce je popsat a analyzovat, o čem vypovídaly zmíněné vnitropolitické články. Práce si klade za cíl zachytit, jakým způsobem texty vznikaly, jakým tématům se věnovaly, jaká témata byla upřednostňována, jaká opomíjena. Dalším z cílů je zachytit a popsat, jak a kdy přesně se začal měnit obsah listu, jak se měnily postoje redaktorů a vyznění textů, která nová témata se začala v listu objevovat, jak se měnil jazyk a rétorika periodika. Práce by měla zachytit a zdokumentovat, jaký jazyk redaktoři Rudého práva používali. Dalším cílem práce je zjistit, zda existovaly pokyny z Ústředního výboru Komunistické strany Československa, jakým způsobem mají ve vybraném období redaktoři psát a jak o událostech podzimu a zimy 1989 informovat. V kontextu těchto zjištění by práce měla ukázat, jakým způsobem články vycházející v daném období zapadaly do kontextu propagandy, cenzury a manipulace. Chtěla bych využít redakční archiv Rudého práva, který je součástí fondu „Tiskové podniky KSČ, Praha“, číslo fondu/sbírky 1202, a uložen je v Národním archivu. Fond je zatím nezpracován, ale budu se snažit, abych mohla prostudovat zápisy ze schůzí redakčních rad, směrnice a příkazy, pokud existovaly a dochovaly se.	
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):	

1. Československo na sklonku roku 1989

Kapitola vnitropolitickou situaci komunistického Československa v druhé polovině roku 1989, jaká média existovala kromě Rudého práva, a jak se lidé mohli dostávat k informacím.

2. Manipulace, cenzura a propaganda

Kapitola především o teorii, která popíše rozdíly mezi manipulací, cenzurou a propagandou v médiích, kapitola by měla krátce popsat a definovat, jak manipulace, cenzura a propaganda vypadají.

2.1 Mediální manipulace v Československu na sklonku normalizace

V rámci této kapitoly by měla být podkapitola, která by shrnula situace na trhu médií v Československu před rokem 1989. Podkapitola by měla popsat, jaké praktiky byly používány, jakým stylem informovalo Rudé právo, jak fungovala tehdejší cenzura včetně práce Federálního úřadu pro tisk a informace.

3. Rudé právo

3.1 Obraz Rudého práva v roce 1989

Podkapitola popíše, jak vypadalo Rudé právo v roce 1989, jeho strukturu, redakci a obsah.

3.2. Osobnosti Rudého práva na konci 80. let

Podkapitola by měla charakterizovat osobnosti Rudého práva, především šéfredaktory Zdeňka Hoření a jeho nástupce Zdeňka Porybného.

3.3 Jazyk Rudého práva

Jazyk Rudého práva byl specifický, v článcích se používal „komunistický“ jazyk odpovídající tehdejší ideologii komunistické strany. Tato kapitola by měla popsat, jaké výrazy se v novinách objevovaly, jak byla různá slova používána podle toho, jaký byl cíl textu, například „spiklenci“, „ztroskotanci“, „samozvanci“ apod.

3.4 Zásahy a pokyny ÚV KSČ ve vztahu k Rudému právu

Podkapitola by měla popsat, zda a jak fungovalo propojení ÚV KSČ a Rudého práva, jak se šéfredaktor Rudého práva účastnil jednání předsednictva ÚV KSČ, zda dostával přímé pokyny k obsahovému zaměření deníku v intencích komunistické propagandy.

3. 5 Konec sovětského modelu řízení

Podkapitola popíše transformaci řízení Rudého Práva, kdy byl opuštěn sovětský model řízení médií a Rudé právo přestalo podléhat kontrole Ústředního výboru KSČ.

5. Kvalitativní analýza

Kapitola se bude věnovat teorii kvalitativní analýzy, jejích metod. Kapitola popíše, jak byly vybírány vzorky pro práci a jakým postupem byly analyzovány.

6. Realita versus pravda Rudého práva

Kapitola bude analyzovat vnitropolitický obsah Rudého práva v druhé polovině roku 1989, kapitola by měla pomocí kvalitativní obsahové analýzy popsat, o čem se psalo ve vztahu k realitě, jak Rudé právo např. dehonestovalo účastníky nepovolených demonstrací, a zachytit změnu v období Sametové revoluce.

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Rudé právo, červenec – prosinec 1989

Národní archiv, fond Tiskové podniky KSČ, Praha

Národní archiv, fond KSČ - Ústřední výbor 1945-1989 - Stranické informace

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Kvalitativní obsahová analýza vnitropolitických článků, které vycházely v Rudém právu v druhé polovině roku 1989 a jejich porovnání s fakty, která jsou nyní k dispozici.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Fidelius, Petr. 2002. Řeč komunistické moci. Praha: Triáda.

Kniha se věnuje především sémantickému rozboru jazyka. Poukazuje na to, že Rudé právo mělo jakýsi svůj vlastní komunistický jazyk, používalo určitá slova, která měla sama o sobě vzbudit určitý pocit a byla zabarvená.

Douděra, Karel a kol. 1980. Naše Rudé právo. Praha: Vydavatelství ÚV KSČ

Publikace popisuje důležité události vývoje v Rudém právu, je ideologicky zaměřena, Rudé právo je popisováno tak, že hájí zájmy proletariátu.

Cvrček, Václav, Čermák, František, Schmiedtová, Věra. 2010. Slovník komunistické totality. Praha: Lidové noviny.

Publikace se, podobně jako Řeč komunistické moci, zabývá jazykem oficiální komunistické propagandy.

Benda, Josef. 2007. Vlastnictví periodického tisku v České republice v letech 1989 - 2006. Praha:

Nakladatelství Karolinum.

Publikace se zabývá vlastnictvím periodického tisku v daném období, charakterizuje vývoj a popisuje tehdejší stav a strukturu médií.

Bednařík, Petr, Jirák, Jan, Köpplová, Barbara. 2011. Dějiny českých médií. Praha: Grada.

Kniha se věnuje vývoji médií na pozadí historického kontextu. Zachycuje důležité osobnosti mediálního prostředí.

Končelík, Jakub, Večeřa Pavel, Orság Petr. 2010. Dějiny českých médií 20. století. Praha: Portál

Publikace se věnuje dějinám českých médií ve 20. století, zejména z hlediska cenzury, legislativy, tisku, televize, rozhlasu a dalších médií.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

OSOUCH, Marek. *Rudé právo ve 20. letech: problémy související s jeho utvářením, výrobou a distribucí*. Brno, 2018. 93 s. Diplomová práce (Mgr.) Masarykova univerzita, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií a žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

KOMRSKA, Jiří. *Objektivita zpravodajství titulů Informační servis a Rudé právo v období listopad 1989 – prosinec 1989*. Praha, 2017. 63 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Barbora Osvaldová.

PETRŮ, Jan. *Vývoj Rudého práva v období 1972 – 1991*. Praha, 2015. 69 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Cebe, Ph.D.

STEHLÍK, Petr. *Elity Komunistické strany Československa na stránkách Rudého práva v 50. letech 20. století*. Č. Budějovice, 2015. Diplomová práce (Mgr.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta.

ZPĚVÁČKOVÁ, Barbora. *Jak Rudé právo informovalo o domácí politice v letech 1975 - 1978*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Datum / Podpis studenta/ky

.....

Seznam příloh

Příloha č. 1: Prezenční listina členů redakční rady a vedoucích oddělení Rudého práva ze dne 9. 1. 1998 (obrázek)

Příloha č. 2: Článek „Republiku si rozvracet nedáme“, který vyšel v Rudém právu 20. 1. 1989 (obrázek)

Příloha č. 3: Hlavička Rudého práva (obrázek)

Příloha č. 4: Omluva Zdeňka Porybného, která v Rudém právu vyšla 18. prosince 1989 (obrázek)

Příloha č. 1: Prezenční listina členů redakční rady a vedoucích oddělení Rudého práva ze dne 9. 1. 1998 (obrázek)

PREZENČNÍ LISTINA ČLENŮ REDAKČNÍ RADY A VEDOUČÍCH ODDĚLENÍ RP	
na schůzi redakční rady dne 9. 1. 1998	
Zd. Hoření	M. Podzimek
Fr. Ryba	Sv. Smetný
J. Kojzar	J. Stano
M. Vitek	M. Boudová
Vl. Gerloch	Vl. Čechlovský
V. Havlíček	J. Janáčková
J. Holý	St. Stibor
J. Houřová	I. Urban
J. Hrobař	Zd. Kropáč
M. Jelínek	B. Plundra
Zd. Kovařík	J. Pešek
J. Kliment	F. Zdobina
E. Kodarová	J. Michálek
J. Lipavský	

Příloha č. 2: Článek „Republiku si rozvracet nedáme“, který vyšel v Rudém právu 20. 1. 1989 (obrázek)

V tomto týdnu v centru Prahy probíhají výtržnosti. Hesla, která jsou na Václavském náměstí skandována, hesla proti socialistickému státu, proti jeho vládě, proti komunistické straně, objasňují charakter demonstrací jako demonstrací protistátních. Jde o demonstrace, za nimiž stojí političtí ztroskotanci z let 1968—1969, ale i nové protisocialistické skupiny, opírající se o politickou i hmotnou podporu reakčních sil zemi Severoatlantického paktu, především Spojených států.

Rudé právo a spolu s ním další denní tisk, rozhlas a televize v uplynulých dnech objasňují pozadí i souvislosti výtržnosti, časové spjatých se závěrem vídeňské schůzky. Záminkou k nedělnímu provokačnímu vystoupení antisocialistických sil na Václavském náměstí se stal úraz k 20. výročí nesmyslné a tragické smrti studenta Jana Palacha. Byl to zahraniční dlouhodobě připravovaný, zejména Hlasem Ameriky a Svobodnou Evropou. Zmíněné vysílanky popularizovaly a ve skutečnosti podněcovaly i výzvy k opakování obdobných nesmyslných činů. Ostatně i na tuto stránku »koordinované součinnosti« amerických vysíláček a tzv. charity náš list také upozornil.

Ode této akce, která zvedla hladinu veřejného mínění proti jejím organizátorům, se distancovali i někteří »chartisté«. Např. profesor Milan Machovec poštěděl Rudé právo, aby otisklo jeho slova. Bylo varováno ním před jakoukoliv nerozvážností.

Organizátoři protistátní akce nevzali na vědomí ani její zákaz, ani žádné jiné rozumné argumenty a pokusili se nespokojit vyrolat. Přivedli na Václavské náměstí i křiklouny a výtržníky, jejich hlas byl vydáván za veřejné mínění.

Republiku si rozvracet nedáme

**ALÍ SÁLIM BAJD UKONČIL NÁVŠTĚVU ČSSR
Příspěvek k dalšímu rozvoji**

DNES V LISTĚ

O NOVELE ZÁKONÍKU PRÁCE
Čtvrtá část tiskové konference »na dálku«. Na dotazy čtenářů odpovídají soudruzi V. Mařík a J. Neubert. str. 3

PŘÍLIŠ DLOUHÝ ŘÍJEN 1918
Proč byla čs. státní vlajka v Ústí na Labem poprvé vyvěšena až 11. prosince 1918. str. 4

G. BUSH A ZAHRANIČNÍ POLITIKA USA
Naše dokumentace k nástupu nového amerického prezidenta do funkce. str. 6

*Soudruh Gustáv Husák se zdraví s Alim Sálímem Bajdem.
Foto ČTK — JIRÍ KRULIS*

Příloha č. 3: Hlavička Rudého práva (obrázek)

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

1989
PÁTEK 30
ČERVEN

RUDÉ PRÁVO

ORGÁN ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

ČÍSLO 152 — ROČNÍK 69 (Právo lidu ročník 92) CENA 50 HALĚŘŮ

Příloha č. 4: Omluva Zdeňka Porybného, která v Rudém právu vyšla 18. prosince 1989 (obrázek)

Omluva

Ríká se, že novinové články umírají se dnem. Většinou tomu tak je, ale jsou případy, kdy to, co napíšeme, získá svou jasnost či naopak zalespeností nadčasovost, která se nám i po letech vrací jako kdysi odhozený a zapomenutý bumerang. Připomenul mi to minulý týden Zdeněk Mlynář, když odmítl »zastání« Rudým právem, neboť — jak nám napsal (RP — 14. 12.) — »dvacet let tisklo Rudé právo sejhruší pomluvy a nadávky nejenom proti mně, ale i proti jiným, od V. Havla až po A. Dubčeka« — neomluvilo se.

Jsou to tvrdá a pravdivá slova. V našem listu skutečně vyšla v uplynulých letech i zcela nedávno celá řada článků, které si naše redakce nemůže dát za rámeček. Společné pro ně bylo nahrazení seriózní politické argumentace osobním osočováním a skandalizováním lidí, kteří měli jiné názory než vedení KSČ. Články jako Práskač, Kdo je Václav Havel, Dubčekova cesta od tragédie k frašce a další však nevyjadřovaly tehdy, a tím spíše nevyjadřují dnes, kdy jsme moudřejší zkušenostmi minulých dnů, názory a postoje většiny redaktorů RP, jejichž mínění však tehdejší vedení strany nezajímalo.

Omluva všem, jimž jsme na stránkách Rudého práva ublížili, je na místě, a jménem svým i jménem redakce, jejímž řízením jsem byl minulý pátek pověřen, ji zde činím. Věřím, že bude přijata tak upřímně, jak je míněna.

Prožíváme vzrušené období, kdy lehce vzplanou vášně a spravedlnost může přijít zkrátka. V rodícím se ovzduší národního porozumění a demokratické snášenlivosti bychom se měli všichni bránit projevům pomstychtivosti, osobním útokům, nespravedlnostem všeho druhu. Řešme svoje politické neshody výhradně politickými argumenty v duchu seriózního partnerství, nezbytného pro fungující pluralitní společnost. Je to ve vyšším zájmu našich národů, které dramaticky a rozhodně otevřely novou kapitolu své historie.

To samozřejmě neznamená, že bychom se měli my, novináři, zříkat toho, co vždy patřilo ke cti naší profese — odhalování nešvarů, podvodů a podvodníků, zneužívání i zneužitelnosti moci, malých i velkých nespravedlností.

Redakce Rudého práva přijala minulý týden po otevření a sebekritické debatě text dopisu delegátům mimořádného sjezdu strany. Přichází v něm s návrhem změnit stranický list z orgánu ÚV KSČ v list celé strany, odpovídá jí a ne několika aparátníkům. To spolu s širokou veřejnou kontrolou, již je náš deník, stejně jako ostatní sdělovací prostředky, podroben, by mělo zabránit opakování jevů, od kterých se distancujeme. Věřím, že vyrovnat se s minulostí nám pomůžou i bývalí redaktori Rudého práva, postížení za své postoje v roce 1968 a dalších letech.

Rudé právo chce být listem strany, otevřeným všem myšlenkovým směřám usilujícím o obrození humanistických a demokratických principů socialismu. Chce být deníkem, který má důvěru svého vydavatele a autoritu svých čtenářů.

ZDENĚK PORYBNÝ